

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยจากการเข้าร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานและกรอบแนวคิดในการกำหนดแนวทางในการวิจัย โดยนำเสนอตามลำดับหัวข้อดังต่อไปนี้

กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำ

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัย

การศึกษาเด็กด้วยวิธีการสังเกต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

ความหมายของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

ความหมายของการเคลื่อนไหวและจังหวะนั้น ได้มีการศึกษาให้ความหมายไว้แตกต่างกัน ดังนี้

สมบุรณ์ (2537: 1) ให้ความหมายของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะว่าเป็นกิจกรรมที่ร่างกายและจิตใจมีปฏิริยาตอบสนองต่อดนตรีและจังหวะ ซึ่งกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมที่วางรากฐานให้เด็กมีทักษะเบื้องต้นเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ให้เด็กมีความสามารถในการแสดงออก (Self Expression) ทาง การเคลื่อนไหว สามารถแปลความหมาย (Interpretation) และความคิดสร้างสรรค์ (Creativity)

สุริย์พร (2540: 3) ให้ความหมายของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะว่าเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่ร่างกายมีปฏิริยาตอบสนองต่อเสียงดนตรี เสียงเพลง หรือจังหวะต่าง ๆ ให้เข้ากับอัตราความช้าหรือเร็วของตัวโน้ตในรูปแบบต่าง ๆ กัน

รังสฤษฎ์ (2545: 13) ให้ความหมายของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะว่าเป็น การแสดงออกของร่างกาย โดยการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เข้ากับอัตราความซ้ำเร็ว ของตัวโน้ต

สรุปได้ว่า กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ หมายถึง การที่ร่างกายและจิตใจมีปฏิกิริยา ตอบสนองต่อเสียงดนตรี โดยการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้เข้ากับอัตราความซ้ำเร็วของ ดนตรี ซึ่งกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญในการพัฒนาเด็กให้เติบโต เป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ ครูจึงควรจัดกิจกรรมนี้ให้กับเด็กปฐมวัย

ความสำคัญของการเคลื่อนไหวและจังหวะ

กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายซึ่งเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ทักษะแห่งการเคลื่อนไหว เป็นการปรับปรุงความแข็งแรง ความคล่องแคล่ว การทรงตัว ความอดทนและเป็นการพัฒนาความรู้ทางจังหวะดนตรี ในด้านคุณค่าทางสังคม กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะช่วยให้เด็กเรียนรู้ถึงการเข้าร่วมสังคม ความรับผิดชอบและหลักปฏิบัติทางสังคม ส่วนคุณค่าทางวัฒนธรรม การเดินรำพื้นเมืองซึ่งเป็น ขอบข่ายหัวข้อหนึ่งของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นสื่อกลางให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และเกิดการเคารพวัฒนธรรมของชาติอื่น ซึ่งการเดินรำพื้นเมืองจะเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง วิถีชีวิตของประชาชนในแต่ละประเทศ เช่น เครื่องแต่งกาย ประเพณี ศิลปะ ดนตรี ดำเนิน และคุณค่าทางอารมณ์ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ เมื่อได้เดินรำจะทำให้ได้ระบายออกทาง ความรู้สึกผ่อนคลายความตึงเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจได้อย่างดี สามารถปรับตัวด้านสังคมดี ขึ้นและพร้อมที่จะประกอบกิจวัตรในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้พบเพื่อนใหม่ ได้ง่าย เพราะเสียงดนตรีและเสียงเพลง จะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดความตื่นเต้น กระฉับกระเฉง เร้าใจ อยากเล่นและอยากแสดงออกทางกิจกรรมสนุกสนานต่าง ๆ ซึ่งเสียงเพลงและเสียงดนตรี ยังเป็นสัญลักษณ์ของทุกชาติและทุกภาษา (สุริย์พร, 2540; เขียวพา, 2542 ; รังสฤษฎ์, 2545; สำนักงานส่งเสริมและพัฒนานันทนาการ สำนักงานพัฒนาการกีฬาและนันทนาการ กระทรวงการ ท่องเที่ยวและกีฬา, 2546)

นอกจากนี้ วรศักดิ์ (2527 อ้างถึงใน ปาริฉัตร, 2547ก: 18-19) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการเคลื่อนไหวพอสรูปได้สาระสำคัญดังนี้

1. ช่วย让孩子ได้เรียนรู้เทคนิควิธีการคิดค้นและแก้ปัญหาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวหรือปัญหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมให้เด็กมีประสบการณ์ด้วยการแก้ปัญหาการเคลื่อนไหวด้านต่าง ๆ ของร่างกายโดยวิธีการต่าง ๆ ฉะนั้นจึงเป็นโอกาสที่เด็กได้เรียนรู้และเข้าใจวิธีการและเทคนิคในการคิดค้นเหล่านี้ได้ดีด้วย
2. ช่วย让孩子ได้เรียนรู้การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและสามารถพัฒนาความสามารถในการเคลื่อนไหวเหล่านั้นให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น จนกระทั่งสามารถที่จะมีทักษะในการเคลื่อนไหวในแต่ละอย่างได้เป็นอย่างดีต่อไป
3. ช่วย让孩子มีความรู้และเข้าใจในข้อจำกัดของความสามารถในการเคลื่อนไหวของส่วนต่าง ๆ ภายในร่างกายได้เป็นอย่างดีว่าส่วนต่าง ๆ ของร่างกายของตนเองนั้น ส่วนใดมีความสามารถและมีข้อจำกัดในการเคลื่อนไหวอย่างไร และในขณะเดียวกันก็จะได้รับความสามารถและข้อจำกัดเหล่านั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์เหมาะสมต่อไปในอนาคต
4. ช่วย让孩子ได้มีการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ และรักษาไว้ซึ่งความสามารถในทางสร้างสรรค์นั้น ๆ ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้แบบวิธีการคิดค้นการเคลื่อนไหวนั้นเป็นกิจกรรมให้เด็กได้แก้ปัญหาการเคลื่อนไหวของร่างกายด้วยตนเองตลอดเวลา ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้มีการพัฒนาในการสร้างสรรค์และรักษาไว้ซึ่งความสามารถนี้ในตัวเด็กได้เป็นอย่างดี
5. ช่วย让孩子เข้าใจประโยชน์ของการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้เป็นอย่างดี ทำให้สามารถนำประโยชน์ในการเคลื่อนไหวเหล่านั้นไปใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองต่อไป เช่น สามารถนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในทางนันทนาการในเวลาว่าง เป็นต้น
6. ช่วย让孩子ได้เรียนรู้และมีความรู้สึกรักชอบการเคลื่อนไหวหรือออกกำลังกาย ซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากในชีวิตความเป็นอยู่ในสังคมในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยเครื่องผ่อนแรง การที่จะช่วยให้เด็กมีความรักในการเคลื่อนไหว หรือออกกำลังกายส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจึงนับว่ามีความสำคัญที่สุด

7. ทำให้เด็กได้เรียนรู้และเข้าใจลักษณะและความหมายของการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายได้เป็นอย่างดี สามารถเรียกชื่อลักษณะการเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้ถูกต้องต่อไป

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่ากิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมที่สามารถพัฒนาเด็กปฐมวัยได้ครบทั้ง 4 ด้านคือด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา อีกทั้งสามารถพัฒนาบุคลิกภาพ ความคิด จิตใจ ความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของเด็กได้อีกด้วย ซึ่งกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะมีหลายประเภท ครูจึงควรมีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็กปฐมวัยเพื่อให้สามารถจัดกิจกรรมให้เหมาะสมสอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก

พัฒนาการด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2531 อ้างถึงใน ปาริฉัตร, 2547: 21) กล่าวถึงความสามารถของร่างกายในด้านการเคลื่อนไหวของเด็กปฐมวัยในช่วงอายุตั้งแต่ 2-6 ปีไว้ดังนี้

อายุ 2 ถึง 3 ปี เด็กสามารถเดินได้อย่างแข็งแรงมั่นคง เดินถอยหลังได้ ยืนขาเดียว โยนลูกบอลโดยใช้อุ้งแขน ทำท่าทางการเคลื่อนไหวเมื่อได้ยินจังหวะเพลง วิ่งไปข้างหน้าได้คล่อง ใช้เท้าทั้งสองกระโดดอยู่กับที่ได้ เดินเขย่งเท้าได้

อายุ 3 ถึง 4 ปี ขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้ ยืนขาเดียวได้นานขึ้น กระโดดขาเดียวได้ โยนลูกบอลระยะไกลได้ 1 เมตร รับลูกบอลด้วยมือทั้งสองข้าง แกว่งแขนและขาไปตามจังหวะเพลง

อายุ 4 ถึง 5 ปี กระโดดสลับเท้า กระโดดข้ามสิ่งกีดขวางที่อยู่ไม่สูงมากนัก เดินต่อเท้าถอยหลัง ขว้างโยนและรับลูกบอล รับลูกบอลกระดอนลงพื้น แสดงท่าทางการเคลื่อนไหวตามจังหวะได้

อายุ 5 ถึง 6 ปี เมื่อวิ่งอย่างรวดเร็ว สามารถหยุดได้ทันที รับลูกบอลที่กระดอนขึ้นได้ด้วยมือทั้งสอง กระโดดขาเดียวตรงไปข้างหน้า เดินต่อเท้าถอยหลังบนขอนไม้หรือบนกระดานแผ่นเดียว เดินตามจังหวะเพลงหรือจินตนาการ

นิตยา (2539: 157) กล่าวถึงลักษณะพัฒนาการเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวและจังหวะดังนี้

อายุ 2 ปี ชอบฟังเพลงต่างๆ ชอบส่งเสียงเจี๊วเจี๊ว ชอบเพลงที่มีท่าทางประกอบและชอบเล่นนิ้ว ชอบร้องคลอไปกับผู้ใหญ่ หรือร้องตามลำพังพอถูกทำนองบ้าง การร้องเพลงร้องได้ไม่กี่วลี หรือฮัมเพลงได้บ้าง ชอบตีจังหวะ เดินเขย่งเท้า ผลักและดึงของเล่น ยืนบนพื้นกระดานทรงตัวได้ กระโดดแบบเตี๊ยกๆ ขว้างปาบอลได้ไม่กี่ไกลและยังไม่สามารถควบคุมได้ เดินถอยหลังและเดินข้างได้

อายุ 3 ปี ชอบเพลงและจังหวะ สามารถเดินตามเส้นตรงที่มีความยาวถึง 10 ฟุต เดินได้ทั้งบนฝ่าเท้าหรือเดินเขย่ง เดินบนกระดานทรงตัวระยะสั้นๆ ได้ สามารถขว้างลูกบอลได้ไกลประมาณ 10 ฟุต ก้าวขึ้นบันไดแบบสลับเท้าได้ จี๋จักรยานสามล้อได้

อายุ 4 ปี แต่งจังหวะได้เอง ชอบร้องเพลงประกอบท่าทางร้องตามทำนองได้ ช่างสังเกตเสียงจังหวะต่าง ๆ รอบตัว สามารถวิ่งได้ดี สามารถกระโดดและเดินบนกระดานทรงตัว เดินขึ้นลงบันไดได้อย่างสบาย มั่นใจในการเคลื่อนไหววัยต่าง ๆ สามารถขว้างปาเป้าได้ ชอบปีนและข้ามสิ่งกีดขวาง เริ่มหัดเตะลูกบอลขนาดใหญ่ขึ้น

อายุ 5 ปี ชอบร้องเพลง จำเพลงได้หลายเพลง ชอบทำจังหวะ สนใจดนตรีและจังหวะ ชอบวิ่งและกระโดด มีพลังมหาศาล อยู่ไม่นิ่ง สามารถกระโดดสองขา กระโดดสูง ปีนได้ดี ชอบทดลองกระโดดด้วยเชือก เดินต่อขาบนกะลา ขว้างและรับลูกบอลได้ดี จี๋จักรยานสองล้อได้

สรุปได้ว่าเด็กมีพัฒนาการทางด้านร่างกายเป็นไปตามวัย ดังนั้นครูควรรู้จักลักษณะของการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้กับเด็ก เพื่อให้ครูสามารถจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็ก

ลักษณะการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะสำหรับเด็กปฐมวัย

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2536 อ้างถึงใน วาโร, 2546: 128-129) ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะซึ่งแบ่งการจัดกิจกรรมออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

1. กิจกรรมพื้นฐาน เป็นกิจกรรมที่ต้องฝึกฝนทุกครั้งก่อนที่จะทำกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป ลักษณะการจัดกิจกรรมมีจุดเน้นในเรื่องจังหวะและการเคลื่อนไหวหรือท่าทางอย่างอิสระให้เด็กได้ทราบถึงข้อตกลงในเรื่องสัญญาณและจังหวะ ซึ่งครูจะให้จังหวะชนิดใดก็ได้ โดยครูต้องทำความเข้าใจกับเด็กก่อนว่าสัญญาณนั้นหมายถึงอะไร เช่น ให้จังหวะ 1 ครั้งสม่ำเสมอ แสดงว่าให้เด็กเดินหรือเคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ ตามจังหวะ ให้จังหวะ 2 ครั้งต่อกัน แสดงว่าให้เด็กหยุดการเคลื่อนไหว โดยเด็กจะต้องหยุดนิ่งจริง ๆ หากกำลังอยู่ในท่าใดก็ต้องหยุดนิ่งในท่านั้น จะเคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนท่าไม่ได้

2. กิจกรรมสัมพันธ์กับเนื้อหา เป็นกิจกรรมที่จัดให้เด็กเคลื่อนไหวร่างกายโดยเน้นการทบทวนเรื่องที่ได้รับรู้จากกิจกรรมอื่นและนำมาสัมพันธ์กับเนื้อหา โดยมีรูปแบบการจัดกิจกรรมหลายวิธีดังนี้

2.1 การท่าทางประกอบเพลงหรือคำคล้องจอง เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ให้เด็กได้เคลื่อนไหวหรือบริหารร่างกายอย่างอิสระประกอบเพลงหรือคำคล้องจอง

2.2 การปฏิบัติตามคำสั่ง เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ให้เด็กเคลื่อนไหวร่างกายตามที่ครูบอกหรือออกคำสั่ง เช่น การจัดกลุ่มตามจำนวน การท่าทางตามคำสั่ง

2.3 การปฏิบัติตามข้อตกลง เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ให้เด็กเคลื่อนไหวร่างกายตามข้อกำหนด เช่น การฝึกความจำสถานที่สมมติ สัญญาณ ท่าทาง เกมการละเล่น

2.4 ความเป็นผู้นำ ผู้ตาม เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่ให้เด็กเคลื่อนไหวร่างกายหรือท่าทางเป็นผู้นำให้เพื่อนปฏิบัติตาม หมุนเวียนสลับกันไป

2.5 การทำท่าทางตามจินตนาการ เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมที่让孩子ทำตามทางตามความคิด จินตนาการ โดยฟังคำบรรยายเรื่องราว เพลง ทำนอง โดยทำท่าทางที่จินตนาการประกอบอุปกรณ์ เช่น ห่วงพลาสติก ริบบิ้น เชือก เป็นต้น

สรุปได้ว่าการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะควรมีความรู้เกี่ยวกับลักษณะของการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี เพื่อให้ครูจัดกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถนำไปบูรณาการกับกิจกรรมอื่นได้ ซึ่งการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้กับเด็กปฐมวัยนั้นควรจัดกิจกรรมให้มีความหลากหลายและให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพของเด็กเพื่อไม่ให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายในการทำกิจกรรมโดยครูอาจเสริมทักษะการเคลื่อนไหวขั้นพื้นฐานเพื่อให้กิจกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น

ทักษะการเคลื่อนไหวขั้นพื้นฐานของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

นักการศึกษาได้แบ่งทักษะการเคลื่อนไหวขั้นพื้นฐานออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การเคลื่อนไหวแบบไม่เคลื่อนที่ (Nonlocomotor Movement) หมายถึง การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเมื่ออยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งโดยไม่เคลื่อนที่ออกจากจุดนั้นเลย ได้แก่

1.1 การก้มตัว (Bending) คือ การงอข้อพับต่าง ๆ ของร่างกายส่วนนั้นเข้ามาใกล้กับส่วนล่าง

1.2 การเหยียดตัว (Stretching) คือ การเคลื่อนไหวที่ตรงกันข้ามกับการก้มตัว โดยพยายามยืดหยุ่นทุกส่วนของร่างกายให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

1.3 การบิดตัว (Twisting) คือ การเคลื่อนไหวร่างกายโดยการบิดตัวท่อนบนไปรอบแกนตั้ง

1.4 การหมุนตัว (Turning) คือ การหมุนตัวไปรอบ ๆ ร่างกายมากกว่าการบิดตัว ซึ่งทำให้เท้าต้องหมุนตามไปด้วยข้างใดข้างหนึ่ง

1.5 การโยกตัว (Rocking) คือ การย้ายน้ำหนักจากส่วนหนึ่งของร่างกายไปยังอีกส่วนหนึ่งของร่างกายโดยส่วนทั้งสองจะต้องแตะพื้นคนละครั้งสลับกันไป

1.6 การแกว่ง (Swinging) คือ การเคลื่อนส่วนใดส่วนหนึ่งโดยหมุนรอบจุดใดจุดหนึ่งให้เป็นรูปโค้ง หรือรูปวงกลม เช่น การแกว่งแขน ขา ลำตัว

1.7 การเอียง (Swaying) คล้ายกับการโยกส่วนโค้งจะเป็นโค้งเข้าหาพื้น การเอียงลักษณะนี้ไม่รู้สึกล้อคลาเหมือนกับการแกว่ง

1.8 การดัน (Pushing) คือ การเคลื่อนไหวโดยการดันมักจะเป็นการดันออกนอก ร่างกาย เช่น การดันสิ่งของและกดสิ่งของที่ตรงกันข้าม

1.9 การสั่น (Shaking) คือ การเคลื่อนไหวที่ตรงกันข้ามกับการดันคือมักจะเป็นการดึงเข้าหาร่างกายหรือดึงไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งโดยเฉพาะ

1.10 การตี (Striking) คือ การเคลื่อนไหวที่มาเร็วแล้วหยุด

2. การเคลื่อนไหวที่เคลื่อนที่ (Locomotor Movement) หมายถึง การเคลื่อนไหวจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง

2.1 การเดิน (Walking) คือ การเคลื่อนที่ตามจังหวะโดยการก้าวเท้าสลับกันไป ในทิศทางใดก็ได้ เท้าที่เป็นหลักจะสัมผัสอยู่กับพื้นตลอดเวลา จนกว่าจะถ่าน้ำหนักตัวไปยังอีกเท้าหนึ่งจะเสร็จสิ้น

2.2 การวิ่ง (Running) คือ การเคลื่อนที่ตามจังหวะโดยการก้าวเท้าสลับกันไปพร้อมกับเปลี่ยนน้ำหนักตัวจากเท้าข้างหนึ่งไปอีกข้างหนึ่ง ในขณะที่มีการเปลี่ยนน้ำหนักตัวนั้นจะถีบเท้าส่งตัวขึ้นจากพื้นเท้าทั้งสองจะลอยตัวจากพื้น

2.3 การกระโดด (Jumping) คือ การสปริงตัวขึ้นจากพื้นแล้วลงสู่เท้าทั้งสองพร้อมกัน

2.4 การกระโดดเขย่ง (Hopping) คือ การสปริงตัวขึ้นจากพื้นแล้วลงสู่พื้นด้วยเท้าข้างใดข้างหนึ่งเพียงข้างเดียว

2.5 การกระโจน (Leaping) คือ การเคลื่อนที่ด้วยการถ่ายน้ำหนักตัวจากเท้าข้างหนึ่งไปยังเท้าอีกข้างหนึ่งด้วยการกระโดดแผ่นขึ้นจากพื้น การลงสู่พื้นปลายเท้าจะลงสู่พื้นก่อนแล้วถึงฝ่าเท้าและส้นเท้าด้วยการงอหัวเข่า

2.6 การกระโดดสลับเท้า (Skipping) คือการก้าวและการกระโดดเขย่งด้วยเท้าเดิม

2.7 การลื่นไถล (Sliding) คือ การก้าวไปข้างหน้า ข้างหลัง หรือด้านข้างและลากเท้าข้างหนึ่งชิดตาม

2.8 การควบม้า (Galloping) คือ การเคลื่อนที่ไปข้างหน้าด้วยการก้าวและชิดเท้าอีกข้างหนึ่งเข้าไปชิดเท้าหน้าและกระโดดขึ้น เมื่อลงสู่พื้นให้เท้าที่ก้าวหน้าน้ำอยู่เสมอ (สมบุรณ์, 2537; สุริย์พร, 2540; รังสฤษฎ์; 2545)

สรุปได้ว่าการเคลื่อนไหวเป็นทักษะเบื้องต้นที่ต้องฝึกฝน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ ครูและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทักษะการเคลื่อนไหวและจังหวะควบคู่กับองค์ประกอบของการเคลื่อนไหวและจังหวะซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเพื่อพัฒนาศักยภาพของเด็กปฐมวัย

องค์ประกอบของการเคลื่อนไหวและจังหวะ

สำหรับกิจกรรมพื้นฐานการเคลื่อนไหวและจังหวะนั้น คุชฎี (2522, อ้างถึงใน ปาริฉัตร, 2547ค: 24-26) ได้เสนอแนวทางในการจัดกิจกรรมพื้นฐานการเคลื่อนไหวและจังหวะ มีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ สำหรับในการวิจัยนี้ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. การรู้จักส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

การเตรียมร่างกายให้พร้อมทุกส่วน เพื่อให้มีความคล่องตัวถือว่าเป็นการปูพื้นฐานเบื้องต้นที่สำคัญอย่างหนึ่ง เด็กต้องรู้ว่าร่างกายแต่ละส่วนเคลื่อนไหวได้อย่างไร และมากน้อยสักเพียงใด ร่างกายเป็นเครื่องมือของการเคลื่อนไหว เด็กจะต้องฝึกหัดให้เข้าใจถึงลักษณะสภาพและการใช้ร่างกายของตนเองว่าตนเองสามารถเคลื่อนไหวร่างกายแต่ละส่วนได้อย่างไร ร่างกายส่วนไหนเรียกว่าอะไรอยู่ตรงไหน มีขนาด สั้นยาว เล็กใหญ่ แคบกว้าง อย่างไร เช่น ไหล่ งอ บิด เบี้ยว เอียง หรือขยับเขยื้อนส่วนใดได้บ้าง ให้เด็กหัดเอง ลองเอง การฝึกหัดเช่นนี้เป็นการเตรียมตัวเด็กให้พร้อมที่จะเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. บริเวณและเนื้อที่

การเคลื่อนไหวนั้นไม่ว่าจะเป็นเพียงการขยับเขยื้อนร่างกายบางส่วนหรือการเคลื่อนตัว ย่อมต้องการบริเวณและเนื้อที่ที่จะเคลื่อนไหวจากจุดหนึ่งไปยังจุดหนึ่งอยู่ตลอดเวลาบริเวณเนื้อที่ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเคลื่อนไหว

3. ระดับของการเคลื่อนไหว

ระดับของการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหวทุกชนิดหากไม่มีการเปลี่ยนระดับ ความสวยงาม ความสมดุล ความเหมาะสมและท่าทางที่หลากหลายจะไม่เกิดขึ้น จะปรากฏแต่ความจำเจซ้ำซาก ความแข็งกระด้าง ไม่น่ามอง ท่าของนาฏศิลป์ต่าง ๆ ที่งดงามจะมีการเปลี่ยนระดับของการเคลื่อนไหวตลอดเวลา เช่น เชื้ออีสาน หรือรำกลองยาว มีการก้ม เงย แขนโยก ขึ้นลง มียืน นั่ง กระโดด เป็นต้น การเปลี่ยนระดับทำให้เกิดท่าทางและการเคลื่อนไหวที่แตกต่าง กันออกไป การที่เด็กได้เคลื่อนตัวทั้ง 3 ระดับ คือ สูง กลาง และต่ำนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย

เพราะปกติจะเคลื่อนตัวอยู่ในระดับเดียวเท่านั้น การปูพื้นฐานครูจึงต้องใช้เทคนิควิธี เช่น การสมมติให้เด็กเป็นสัตว์ สิ่งของ อะไรก็ได้ที่สูงที่สุดหรือต่ำที่สุด การทำตัวเป็นลูกโป่งลอยไปไม่ร่วงลงสู่พื้น เป็นต้น เป็นการทำให้เด็กเข้าใจระดับเสียงก่อน แล้วพยายามกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนระดับ

4. ทิศทางของการเคลื่อนไหว

การเคลื่อนไหวย่อมมีทิศทางไปข้างหน้า ไปข้างหลัง ไปข้าง ๆ หรือเคลื่อนตัวรอบทิศ (คือหมุนตัวไปทุกทิศทาง) ถ้าไม่ได้รับการฝึกไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ก็จะเคลื่อนตัวข้างหน้าแต่เพียงอย่างเดียว

ในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวสำหรับเด็ก โดยให้เด็กเปลี่ยนทิศทางต่าง ๆ ตลอดเวลา จะช่วยให้ทุกคนเคลื่อนตัวไปโดยอิสระด้วยความเชื่อมั่นและเป็นตัวของตัวเอง

5. การฝึกจังหวะ

การทำจังหวะนั้นมีได้หมายถึง การกำกับจังหวะด้วยการตบมือ เคาะเท้า หรือใช้เครื่องให้จังหวะ อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น แต่หมายถึงการทำจังหวะด้วยวิธีต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง การเปล่งเสียงออกจากลำคอ การทำให้ร่างกายส่วนต่าง ๆ เกิดเสียงก็ได้ทั้งสิ้น การทำจังหวะแบ่งออกเป็น 4 วิธีดังนี้

5.1 การทำจังหวะด้วยการใช้ร่างกายส่วนต่าง ๆ (Body Percussion) เริ่มต้นด้วยการให้ขยับเขยื้อนร่างกายตามจังหวะ เช่น พยักหน้า โคลงศีรษะ ขยับปลายจมูก เป่าแก้ม ขยับสอก เป็นต้น และฝึกให้ใช้ร่างกายที่ทำให้เด็กเสียงดังชัดเจน 4 แบบด้วยกันคือ ตบมือ ตบตัก ตบเท้า และตบมือ ซึ่งการใช้ร่างกายลักษณะนี้สามารถทำเสียงประกอบจังหวะให้ดังชัดเจนกว่าส่วนอื่น นอกจากนี้ยังมีการแตะสัมผัสร่างกายส่วน ๆ หรือสลับกับทำร่างกายให้เกิดเสียงโดยให้เด็กได้คิดเองหรือช่วยกันคิดก็ได้

5.2 การทำจังหวะด้วยการเปล่งเสียง (Voice Percussion) การทำจังหวะด้วยการเปล่งเสียงก็คือ การใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการทำจังหวะได้ อาจจะเป็นพยางค์ ๆ โดยที่มีความหมาย

และไม่มี ความหมาย เช่น อีแอ ตุ่ม ตุ่มป่อง เป็นต้น หรือเป็นคำที่มีความหมาย อาจเป็นชื่อคน สัตว์ สิ่งของ เช่น เด็กออกเสียงคำว่ามูรี ก็เกิดเป็นจังหวะขึ้นจากการที่เด็กเปล่งเสียงพูด

5.3 การทำจังหวะด้วยการใช้เครื่องเคาะจังหวะ เครื่องมือทุกชนิด ซึ่ง เคาะ ดี ขยับ เขย่า ใช้ทำจังหวะได้ ควรให้เด็กได้สำรวจ และหาเสียงจากเครื่องให้จังหวะให้ได้เสียงมากที่สุด

5.4 การทำจังหวะด้วยการเคลื่อนไหวไม่ว่าจะเป็นการเคลื่อนไหวที่มีเสียงประกอบหรือ การเคลื่อนไหวที่ไม่มีเสียงประกอบ เช่น การก้าวเท้าพร้อมตบมือ การย่อเข่า หรือการโยกตัว สลับซ้ายขวา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถ้าทำซ้ำกันก็สามารถใช้เป็นจังหวะได้

สรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวและจังหวะของเด็กปฐมวัยนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เด็กมีความพร้อมทางด้านร่างกายและเรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย รู้จักใช้บริเวณและเนื้อที่ได้อย่างอิสระและสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของผู้อื่น รู้จักใช้ท่าทางในระดับแตกต่างกัน เคลื่อนที่ได้ อย่างมั่นใจได้รอบทิศ และสัมพันธ์กับจังหวะที่เกิดจากการใช้ร่างกาย เสียงและภาษา เสียงเพลง หรือ เครื่องเคาะจังหวะ ซึ่งการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะจะสัมฤทธิ์ผลได้หากครูรู้หลักการ จัดกิจกรรม

หลักการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

หลักการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะที่เหมาะสมสำหรับเด็กนั้น ได้มีนักการศึกษา เสนอหลักการจัดกิจกรรม ดังนี้

วรศักดิ์ (2527 อ้างถึงใน ปทุมทิพย์, 2547: 19-20) กล่าวว่า การจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและ จังหวะเบื้องต้นช่วยให้เด็กได้มีโอกาสพัฒนาทั้งด้านความรู้ ความเข้าใจและความรู้สึกตระหนักใน ความสามารถของด้านต่าง ๆ ของร่างกายของตัวเอง ตลอดจนสามารถช่วยให้เด็กได้พัฒนาทักษะ การเคลื่อนไหว ผู้สอนควรพิจารณาหลักสำคัญต่อไปนี้เป็นแนวทางประกอบคือ

1. การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเด็กปฐมวัย ควรเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหว ที่เป็นไปตามธรรมชาติของเด็กวัยนี้ เช่นการเคลื่อนไหวอยู่กับที่ มีการก้มการเงย การบิดลำตัว

2. เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่ต้องการการเคลื่อนไหวและอยากรู้อยากลองความสามารถในการเคลื่อนไหวด้านต่าง ๆ ของร่างกายตนอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นครูควรจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวเบื้องต้น เพื่อสนองต่อความต้องการของเด็กวัยนี้อย่างเพียงพอ

3. การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวให้เด็กวัยนี้ ควรจัดให้เด็กมีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวโดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการเคลื่อนไหวในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และให้เป็นไปตามลักษณะและธรรมชาติของการเคลื่อนไหวของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเหล่านั้นอย่างแท้จริง

4. การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหว ควรให้เป็นไปในลักษณะของการสร้างสรรค์ให้มากที่สุด โดยครูควรจะต้องตั้งปัญหาให้เด็กคิดเองและลองทำเอง มากกว่าที่ครูจะเป็นผู้สาธิตหรือบอกให้ทำตาม

5. กิจกรรมการเคลื่อนไหว ควรจัดเป็นกิจกรรมที่มีความหมายต่อเด็ก ให้เด็กมีความเข้าใจและเห็นความเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวันที่ต้องใช้หรือประสบการณ์ในชีวิตประจำวันด้วย โดยครูเน้นในแง่ของจำนวนและความแข็งแรงของการเคลื่อนไหวเหล่านี้ด้วยควบคู่กันไป

6. การจัดกิจกรรมควรเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่ต้องใช้กล้ามเนื้อใหญ่ของร่างกายโดยส่วนรวมเป็นสำคัญก่อน เช่น ใช้กล้ามเนื้อลำตัว แล้วจึงใช้กล้ามเนื้อแขนและขา

7. ควรส่งเสริมให้เด็กได้ตระหนักในความสามารถในการเคลื่อนไหวด้านต่าง ๆ ของร่างกายที่ตนเองสามารถที่จะทำได้เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเองให้มากที่สุด ควบคู่กับการเคลื่อนไหว

8. ควรให้เด็กมีความเข้าใจตระหนักในความแตกต่างระหว่างความสามารถของแต่ละคน เนื่องจากเด็กแต่ละคนจะมีอัตราการเรียนรู้หรือการพัฒนาความสามารถในการเคลื่อนไหวของส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเหล่านี้แตกต่างกัน ฉะนั้นการเรียนรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายของเด็กแต่ละคนจะเป็นไปตามอัตราการเรียนรู้ของตนเอง

9. การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเด็ก ควรเป็นไปในบรรยากาศที่มีความสนุกสนานและทำท่ายตลอดเวลาดำเนินกิจกรรม

10. การจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ควรเป็นไปตามความสามารถของเด็กเองไม่ควรเป็นในลักษณะการบังคับเด็ก

11. เด็กควรจะได้รู้จักชื่อการเคลื่อนไหวเบื้องต้นต่าง ๆ เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ในขั้นสูงต่อไป

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540: 38) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะไว้ว่า

1. ควรเริ่มการเคลื่อนไหวที่เป็นอิสระ และมีวิธีการไม่ยุ่งยากมากนัก เช่น ให้เด็กกระจายอยู่ในห้องหรือบริเวณที่ฝึก และเคลื่อนไหวไปตามธรรมชาติของเด็ก

2. ควรให้เด็กได้แสดงออกด้วยตนเองอย่างอิสระ และเป็นไปตามความนึกคิดของเด็กเอง ผู้สอนไม่ควรชี้แนะ

3. ควรเปิดโอกาสให้เด็กคิดหาวิธีเคลื่อนไหวทั้ง 2 แบบ คือการเคลื่อนไหวที่ต้องเคลื่อนที่ และการเคลื่อนไหวที่ไม่เคลื่อนที่ เป็นรายบุคคล เป็นคู่ เป็นกลุ่ม ตามลำดับและไม่ควรเกินกลุ่มละ 5 - 6 คน

4. ควรใช้สิ่งของที่อยู่กับใกล้ตัวเด็ก เศษวัสดุต่าง ๆ เช่น กระดาษหนังสือพิมพ์ เศษผ้า ท่อนไม้ เข้ามาช่วยในการเคลื่อนไหวและให้จังหวะ

5. ควรกำหนดจังหวะสัญญาณนัดหมายในการเคลื่อนไหวต่าง ๆ หรือเปลี่ยนท่าหรือหยุด ให้เด็กทราบเมื่อทำกิจกรรมทุกครั้ง

6. ควรสร้างบรรยากาศอย่างอิสระ ช่วยให้เด็กอบอุ่น เพื่อดึงดูด และรู้สึกสบายและสนุกสนาน

7. ควรจัดให้มีการเล่นเกมบ้างนาน ๆ ครั้งเพื่อช่วยกระตุ้นให้เด็กมีความสนใจในการทำกิจกรรมมากขึ้น

8. กรณีเด็กไม่เข้าร่วมกิจกรรม ผู้สอนไม่ควรบีบบังคับ ควรใช้เวลาและโน้มน้าวให้เด็กสนใจเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความสมัครใจ

9. หลังจากเด็กได้ออกกำลังเคลื่อนไหวร่างกายแล้วต้องให้เด็กพักผ่อน โดยอาจให้นอนเล่นบนพื้นห้อง นั่งพัก หรือเล่นสมมติเป็นตุ๊กตา อาจเปิดเพลงจังหวะช้า ๆ เบา ๆ ที่สร้างความรู้สึกให้เด็กอยากพักผ่อน

สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะจะต้องจัดให้เหมาะสมกับความสามารถ และธรรมชาติของเด็ก ครูไม่ควรบังคับให้เด็กทำกิจกรรมแต่ควรจัดให้กิจกรรมมีความสนุกสนาน เพื่อให้เด็กอยากเข้าร่วมทำกิจกรรมด้วยตนเอง ดังนั้นครูผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการจัดกิจกรรมจึงควรมีความรู้ความเข้าใจในบทบาทของตนในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้กับเด็กปฐมวัย

บทบาทของครูในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 อ้างถึงใน ปาริฉัตร, 2547: 28) กล่าวว่าครูควรมีบทบาทในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะดังนี้

1. สนับสนุนให้เด็กมีความคิดสร้างสรรค์
2. ครูควรสร้างบรรยากาศที่จะช่วยให้เด็กมีความมั่นใจในการเล่นกล้าแสดงออกและมีความสนุกสนาน
3. ไม่ควรชี้แนะเด็กในเรื่องความคิดมากเกินไป แต่ควรพูดในเชิงเสนอแนะเมื่อเด็กบางคนยังคิดไม่ออก
4. การจัดกิจกรรมจะสิ้นสุดลง ครูควรให้เด็กพักผ่อนอยู่นิ่ง ๆ อย่างน้อย 2 นาที โดยให้เด็กนั่ง หรือนอนลงถ้าพื้นสะอาดให้เด็กอยู่ในท่านั่ง ไม่เคลื่อนไหวสักครู่ จะเป็นการพักผ่อนหลังการออกกำลังกาย
5. ควรจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ วันละไม่น้อยกว่า 15 - 20 นาที

6. ในระยะแรกควรให้เด็กออกมาทำกิจกรรมทีละกลุ่ม ๆ ละไม่เกิน 10 คน แต่ในระยะต่อไปเมื่อเด็กเข้าใจสัญญาณกิจกรรมและอาจเพิ่มจำนวนเด็กมากขึ้นครูอาจใช้กิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะสัมพันธ์กับทักษะทางคณิตศาสตร์ เช่น เมื่อได้ยินสัญญาณ “หยุด” ครูสั่งให้เด็กจับกลุ่ม จำนวน 3 คน

มัทธนี (2522 อ้างถึงใน ปทุมทิพย์, 2547: 21-22) ได้กล่าวว่า ขณะดำเนินกิจกรรมเข้าจังหวะครูควรเอาใจใส่ สนใจ สังเกตและศึกษาพฤติกรรมของเด็กทุกคน ถ้าพบเด็กที่อายน้อยยอมพูด หรือไม่สามารถแสดงออก ครูไม่ควรบังคับ ครูควรให้ความเอาใจใส่เป็นพิเศษ พยายามส่งเสริมให้เด็กกล้าแสดงออก และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ใช้วิธีให้ตอบคำถามง่าย ๆ ที่ครูมั่นใจว่าเด็กตอบได้ หรืออาจให้เด็กร่วมกิจกรรมการแสดงเป็นกลุ่ม จากความรู้สึกอายน้อยกล้าแสดงออกของเด็กในตอนแรกจะค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นความมั่นใจตัวเองทีละน้อย เกิดความรู้สึกอยากเรียน อยากทำและแก้ปัญหามากขึ้น

สรุปได้ว่า ครูเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้กับเด็กปฐมวัย ดังนั้นในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ ครูควรจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการตามธรรมชาติและพัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถทำกิจกรรมที่ครูจัดได้และในขณะจัดกิจกรรมครูควรสร้างบรรยากาศให้มีความสนุกสนานเพื่อดึงดูดความสนใจของเด็กทำให้เด็กอยากเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อีกทั้งครูควรเห็นความสำคัญของการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะให้กับเด็กปฐมวัย เนื่องจากกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับเด็กปฐมวัยเพราะสามารถส่งเสริมและพัฒนาเด็กได้ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาการด้านร่างกาย เช่น การควบคุมกล้ามเนื้อ การหยิบจับ การพัฒนาการทางด้านอารมณ์ - จิตใจ เช่น ช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินได้รับความสนุกสนานในการทำกิจกรรม ทำให้เด็กอารมณ์ดี ลดความก้าวร้าว ส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเอง การพัฒนาด้านสังคม เช่น การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักกฎเกณฑ์ทางสังคม การพัฒนาด้านสติปัญญา เช่น ฝึกทักษะการคิด การแก้ปัญหาและส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ จากประโยชน์ของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่ครูควรจัดกิจกรรมเหล่านี้แก่เด็กปฐมวัยเพื่อให้เด็กมีการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำ

การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำ

ความหมายของผู้นำ

ความหมายของผู้นำนั้น นักวิชาการได้ให้ความหมายของผู้นำไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจโดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถที่จะจูงใจชักนำ หรือชี้นำให้สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ของกลุ่มให้สำเร็จ (สุเทพ, 2545: 2)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่สามารถนำคนอื่นหรือกลุ่ม โดยพฤติกรรมของบุคคลมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของคนอื่น ทำให้คนอื่นมีพฤติกรรมคล้ายคลึงตามตลอดทั้งการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือริเริ่มให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือริเริ่มให้เกิดขึ้นในองค์กร (อาคม, 2547: 2)

ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่ได้รับการยกย่องหรือได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถในการนำหมู่คณะไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายในการทำงาน (Good, 1973: 313)

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่กระตุ้นให้ผู้ตามดำเนินการตามวัตถุประสงค์ โดยวัตถุประสงค์นั้นต้องเป็นวัตถุประสงค์ร่วมของทั้งผู้นำผู้ตาม (Burns, 1978: 19)

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ผู้นำคือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในกลุ่มสามารถนำพาบุคคลในกลุ่มให้ยอมรับปฏิบัติตามความคิดหรือคำสั่งด้วยความเต็มใจ เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กลุ่มตั้งเป้าหมายไว้ ซึ่งผู้นำและผู้บริหารไม่จำเป็นต้องเป็นบุคคลคนเดียวกัน ผู้บริหารมีอำนาจหน้าที่โดยตำแหน่ง แต่ไม่อาจเป็นผู้นำในกลุ่มเพราะขาดลักษณะความเป็นผู้นำ บุคคลอื่นอาจเป็นที่ยอมรับนับถือของสมาชิกในกลุ่มและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มมากกว่าเพราะมีลักษณะผู้นำอยู่ในตัว ดังนั้น ในกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งอาจมีผู้นำหลายคนนอกเหนือจากผู้นำโดยตำแหน่ง ซึ่งนักการศึกษาได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะความเป็นผู้นำอย่างหลากหลาย

แนวคิดเกี่ยวกับลักษณะผู้นำ

Merrifield (1967: 100-107) ได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นผู้นำไว้ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะผู้นำเป็นคุณสมบัติที่มีอยู่ภายในตัวแต่ละคน (Leadership as Trait within the Individual Leader) ในสมัยก่อนเชื่อว่า ความเป็นผู้นำเป็นผลมาจากพันธุกรรมคือเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่เกิด (Leader was Born, Not Made) แต่ในปัจจุบันเชื่อว่า ความเป็นผู้นำสามารถเรียนรู้และปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลได้

2. ลักษณะการเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับกลุ่ม (Leadership as Function of the Group) ความเป็นผู้นำเป็นโครงสร้างทางสังคมของกลุ่มมากกว่าบุคคล กล่าวคือบุคคลแต่ละคนจะเอาลักษณะเฉพาะตัว ทักษะและความต้องการส่วนตัวติดตัวมาด้วย เมื่อเข้ากลุ่มทุกคนจะต้องปรับตัวเพื่อที่ตนเองและกลุ่มจะได้มีวัตถุประสงค์หรือความต้องการสอดคล้องกัน ทั้งนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายได้รับผลตามเป้าหมาย กล่าวโดยสรุปว่าความเป็นผู้นำภายในกลุ่มกำหนดโดยผลรวมของทักษะและความต้องการของกลุ่มมากกว่าบุคลิกภาพของบุคคลคนเดียว

3. ลักษณะผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ (Leadership as Function of the Situation) ความเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับสถานการณ์ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มหรือองค์กรนั้น ๆ สถานการณ์มีบทบาทต่อความเป็นผู้นำมาก สถานการณ์ที่กลุ่มกำลังเผชิญอยู่ขณะนั้นอาจก่อให้เกิดผู้นำได้

Stogdill (1976 cited Posthuma, 1996a: 80) ได้กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะความเป็นผู้นำไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีมหาบุรุษ (Great Man Theory) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงลักษณะความเป็นผู้นำบนความเชื่อว่าลักษณะความเป็นผู้นำนั้นมีมาแต่กำเนิด

2. ทฤษฎีสภาวะแวดล้อม (Environment Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าลักษณะความเป็นผู้นำนั้นเกิดจากสภาพแวดล้อม เวลา สถานที่และโอกาส

3. ทฤษฎีทางสถานการณ์เฉพาะตัว (Personal – Situation Theory) ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าเป็นผู้นำนั้นนอกจากสถานการณ์และสภาพแวดล้อม ความสามารถเฉพาะตัวก็มีส่วนประกอบด้วย ทั้งนี้ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่ฉลาด มีความสามารถทั้งมีเพื่อนร่วมงานที่ดีด้วย

4. ทฤษฎีความคาดหวังในปฏิสัมพันธ์ (Interaction – Expectation Theory) ทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ 3 ประการคือ การกระทำ (Action) การปฏิสัมพันธ์ (Interaction) และสามัญสำนึก (Sentiment) โดยเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นผู้นำนั้นจะต้องมีความสามารถในการกระทำ มีมนุษยสัมพันธ์และมีการควบคุมทางใจที่ดีและเหมาะสมกับเหตุการณ์

5. ทฤษฎีการศึกษามนุษยศาสตร์ (Humanistic Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความเข้าใจในลักษณะทางธรรมชาติของจิตมนุษย์ว่าต้องการอะไร บุคคลแต่ละคนในกลุ่มมีความนึกคิดและความต้องการอะไร หากผู้ที่เป็นผู้นำเข้าใจและสนองความต้องการเหล่านั้นก็จะสามารถทำให้กลายเป็นผู้นำในกลุ่มได้อย่างแท้จริง

6. ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) เชื่อว่า ลักษณะทางธรรมชาติของมนุษย์นั้นมนุษย์จะจำอยู่เสมอว่าการที่ตนให้อะไรแก่ผู้อื่นนั้นย่อมต้องการได้สิ่งตอบแทนที่คุ้มค่าหรือดีกว่า ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำจะถูกผู้ตามในกลุ่มคิดเสมอว่าถ้าตนให้ความร่วมมือตามที่ผู้นำขอหรือแล้วผลตอบแทนจะคุ้มค่ากันหรือไม่ ถ้าผู้นำสามารถให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่ากันแล้วผู้นำย่อมเป็นที่ยอมรับของผู้ตามคนอื่น ๆ ในกลุ่มด้วย

Posthuma (1996b: 81-85) ได้แบ่งทฤษฎีความเป็นผู้นำเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ สรุปได้ดังนี้

1. กลุ่มทฤษฎีลักษณะผู้นำ (Trait Theory) กลุ่มทฤษฎีนี้พยายามค้นหาคุณลักษณะต่างๆ ทั้งในด้านกายภาพ ด้านสมอง จิตใจและบุคลิกภาพ ได้สรุปลักษณะที่สำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จคือความเฉลียวฉลาด การบรรลุมารยาททางสังคม มีแรงจูงใจภายในและมีแรงขับทางด้านความสำเร็จ รวมทั้งต้องมีเจตคติที่ดีด้านมนุษยสัมพันธ์

2. กลุ่มทฤษฎีความเป็นผู้นำตามสถานการณ์ (Time Theory) ทฤษฎีนี้มีแนวคิดที่ว่า สภาพการณ์บางอย่างหรือบางช่วงเวลาที่เหมาะสมจะช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดความเป็นผู้นำขึ้นได้หรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในบทบาทผู้นำจะเป็นผู้ที่ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างดี

เพราะเชื่อว่าไม่มีบุคลิกภาพหรือลักษณะใดที่จะทำให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้นำโดยอัตโนมัติ จากการศึกษาตามทฤษฎีนี้สรุปว่า ความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะขึ้นอยู่กับสัมพันธภาพระหว่างผู้นำกับสมาชิกระดับโครงสร้างของงาน และอำนาจในตำแหน่งของผู้นำที่ได้รับมาอย่างเป็นทางการ

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความเป็นผู้นำสามารถเกิดขึ้นได้อย่างหลากหลายรูปแบบ แล้วแต่ว่าจะมองในด้านใด ซึ่งส่วนประกอบสำคัญของความเป็นผู้นำนั้นส่วนมากจะมองไปที่บุคลิกภาพของผู้นำว่าควรจะมีองค์ประกอบอย่างไร

องค์ประกอบบุคลิกภาพความเป็นผู้นำ

นักการศึกษาได้กล่าวถึงองค์ประกอบบุคลิกภาพของความเป็นผู้นำไว้อย่างหลากหลาย แต่มีองค์ประกอบบุคลิกภาพของผู้นำที่สอดคล้องกับบุคลิกภาวะและพัฒนาการของเด็กปฐมวัยดังนี้

1. มีความกระตือรือร้น
2. มีความเอื้ออาทรมีน้ำใจ
3. มีความเชื่อมั่นในตนเอง
4. มีความสามารถในการผูกมิตรกับผู้อื่น
5. การยอมรับผู้อื่น
6. มีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง
7. มีทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น
8. มีความสามารถในการประเมินผลงานของผู้อื่น และยอมรับจุดเด่นจุดด้อยของผู้อื่น
9. เป็นคนที่มีความยืดหยุ่น คือสามารถปรับตัวเข้ากับกระบวนการใหม่ๆและสภาพการเปลี่ยนแปลง เป็นคนใจกว้างพร้อมรับฟังความคิดเห็นและวิธีการใหม่ ๆ

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า บุคลิกภาพความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยมีองค์ประกอบใหญ่ ๆ 3 ประการคือ 1) ความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น 2) ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น 3) การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ซึ่งบุคลิกภาพความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยจะมีองค์ประกอบที่ไม่ซับซ้อนเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ เนื่องจากเด็กปฐมวัยเป็นวัยที่เพิ่งเริ่มเรียนรู้การเข้าสังคมและพัฒนาการทางด้านสติปัญญาของเด็กปฐมวัยยังไม่สามารถคิดเป็นขั้นเป็นตอน

คิดวิเคราะห์ได้อย่างลึกซึ้งเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ ดังนั้นองค์ประกอบบุคลิกภาพผู้นำในเด็กปฐมวัยจึงเป็นบุคลิกภาพพื้นฐานที่สามารถพัฒนาให้หลากหลายเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่

เนื่องจากลักษณะที่บ่งบอกถึงลักษณะความเป็นผู้นำนั้นมีความหลากหลายดังรายละเอียดข้างต้น แต่ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาเฉพาะลักษณะความเป็นผู้นำด้านความเชื่อมั่นในตนเองและการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความหมายของความเชื่อมั่นในตนเอง

ความหมายของความเชื่อมั่นในตนเองนั้น ได้มีนักการศึกษาให้ความหมายและคำจำกัดความไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง คุณลักษณะที่สำคัญยิ่งที่จะช่วยให้คนเราสามารถทำสิ่งต่างๆประสบความสำเร็จ ช่วยให้คนเรามีความเป็นตัวของตัวเอง กล้าคิดกล้าแสดงออก ปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม ทำสิ่งต่างๆ ด้วยความมั่นใจ ยอมรับผลที่เกิดขึ้นด้วยความพอใจและภาคภูมิใจ สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่างๆและแก้ปัญหาด้วยความรู้สึกที่มั่นคง อันเป็นคุณลักษณะของผู้ที่มีสุขภาพจิตที่ดี มีความสุขในการดำรงชีวิต (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2537: 1)

ความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง บุคลิกภาพส่วนหนึ่งของบุคคลที่สะท้อนให้เห็นถึงความกล้าแสดงออก และมีความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตัวเอง มองเห็นคุณค่า ความสามารถของตนเองและผู้อื่น ทำให้บุคคลนั้นปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้ทุกสถานการณ์และอย่างมีความสุข (สนธยา, 2538: 36)

ความเชื่อมั่นในตนเอง หมายถึง บุคลิกภาพของบุคคลที่มีความรู้สึกนึกคิดที่ดีต่อตัวเอง มีความภาคภูมิใจในตนเอง กล้าคิด กล้าแสดงออก มีความเป็นตัวของตัวเอง รวมทั้งจัดการแก้ปัญหาและปรับตัวอยู่ในสังคมด้วยความรู้สึกมั่นคง เพื่อสุขภาพจิตที่ดี และการดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข (พิมพิภา, 2541ก: 12)

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า ความมั่นใจในตนเอง หมายถึง บุคลิกภาพส่วนหนึ่งของบุคคลที่มีความมั่นใจในการกระทำของตนเอง ทั้งทางวาจาหรือการแสดงออกทางท่าทางอย่างไม่ลังเลหรือหวั่นวิตกในความสามารถของตน มีความสามารถในการแก้ปัญหาและการปรับตัวอยู่ในสังคมด้วยความรู้สึกลับั่นคงได้ทุกสถานการณ์ ซึ่งความเชื่อมั่นในตนเองเป็นบุคลิกภาพที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคมที่ควรส่งเสริมให้กับเด็กปฐมวัย

ความสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเอง

บุคลิกภาพที่พึงประสงค์ของเด็กไทยในสังคมปัจจุบัน เน้นที่การเป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง เพื่อให้เด็กรู้จักคิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็น (ประดินันท์, 2531 อ้างถึงใน อรพินธ์, 2538ข: 36) ซึ่งแจ่มจันทร์ (2531: 23-24) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความเชื่อมั่นในตนเองว่าเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะเป็นเด็กที่กล้าที่จะติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นก่อน กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นและกล้าที่จะตัดสินใจกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตนเอง การเริ่มติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยให้เด็กมีเพื่อนมากขึ้น การกล้าแสดงความคิดเห็น ช่วยให้เด็กรู้จักฝึกที่จะคิด และสามารถทดสอบความคิดของตนว่าถูกต้องหรือไม่ จากการสังเกตปฏิกิริยาที่คนอื่นมีต่อตน หรือจากการฟังความคิดเห็นของคนอื่นที่มีต่อความคิดเห็นของตนเอง ทำให้เด็กมีความคิดกว้างขึ้น และมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกล้าตัดสินใจที่จะกระทำหรือไม่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เด็กไม่คอยแต่จะพึ่งพาความคิดของคนอื่น หรือคอยถามคนอื่นอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ ผลของการตัดสินใจในครั้งแรก ๆ ยังเป็นบทเรียนสำหรับการตัดสินใจในครั้งต่อไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการตัดสินใจได้ถูกต้องและเป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมมากขึ้น ดังนั้นครูผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กควรจัดการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความสามารถ แสดงความคิดเห็น เพื่อให้เด็กสามารถพัฒนาตนเองเป็นผู้ที่มีความมั่นใจในตนเอง

ลักษณะของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง

ซูชีพ (2516 อ้างถึงใน พิมพิกา, 2541: 14) ได้สรุปพฤติกรรมสำคัญของเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองไว้ดังนี้

1. กล้าในการคิด การพูดและการกระทำ
2. ใจค่อมั่นคง ไม่เชื่อคนง่าย มีเหตุผล
3. รอบคอบมีแผนงาน
4. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ชอบทำสิ่งแปลกๆใหม่ๆ
5. กล้าเสี่ยง (กล้าได้กล้าเสีย)
6. ชอบแสดงตัว
7. ไม่วิตกกังวลจนเกินไป
8. เป็นผู้นำ
9. รักความยุติธรรม
10. ชอบช่วยเหลือผู้อื่น
11. ชอบอิสระไม่โอ้อวด
12. ตั้งจุดมุ่งหมายไว้สูงสุดและคิดว่าจะทำสำเร็จ
13. มีความเกรงใจและเห็นใจผู้อื่น

ส่วนสมพงษ์ (2517 อ้างถึงใน สุภศรี, 2539: 15) ได้สรุปพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อมั่นในตนเองไว้ดังนี้

1. กล้าพูดกล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น
2. ไม่จ้อขำไม่ประหม่า ไม่เคอะเขิน
3. ใจค่อมั่นคง เปลี่ยนความเชื่อยาก มั่นใจในความคิดของตน
4. กล้าตัดสินใจไม่ลังเล
5. ไม่วิตกกังวล
6. กล้าเผชิญต่อความจริง
7. มีจิตใจแน่วแน่

Roger และ Maslow เห็นว่า ความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กนั้นเกิดจากความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เกี่ยวกับงาน ถ้าเด็กได้รับรู้ว่าประสบการณ์ที่ได้รับนั้นทำให้ตนมีค่า มีความสำคัญ เป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และคนอื่นมีความรู้สึกดีต่อตัวเขา เด็กจะมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดีจะเป็นตัวกำหนดให้เด็กแสดงลักษณะและพฤติกรรมที่เรียกว่า เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง (ประคินันท์, 2526 อ้างถึงใน พิมพ์ิกา, 2541ค: 15)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า เด็กที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะเป็นผู้ที่มีความกล้าคิด กล้าแสดงออก กล้าตัดสินใจ มีความรู้สึกดีต่อตนเองและผู้อื่น และสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ ซึ่งความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างจนก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองได้

ปัจจัยในการส่งเสริมให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง

เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่กำลังสนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว มีความอยากรู้อยากเห็นชอบทำตามและเลียนแบบผู้อื่น ในขณะเดียวกันก็มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ถ้าสิ่งแวดล้อมที่เด็กประสบอยู่ทำให้เด็กมีความสุข เด็กจะมีความเชื่อมั่นในตนเองสูง มองโลกในแง่ดี แต่ถ้าสภาพแวดล้อมที่เด็กประสบอยู่ทำให้เด็กขาดความสุข เด็กจะเกิดความเครียด เกิดความวิตกกังวล ขาดความเชื่อมั่นในตนเองและมองโลกในแง่ร้าย (พัชร, 2545: 11) ดังนั้นบุคคลผู้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยก็คือ พ่อแม่ ผู้ใกล้ชิด ครู เพื่อน และบุคคลที่เด็กรู้จัก นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมทางบ้าน สิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ก็เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างความเชื่อมั่นในตนเองให้กับเด็กด้วย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2524 อ้างถึงใน พิมพ์ิกา, 2541ง: 15)

Freud (n.d. อ้างถึงใน เขียวพา, 2542: 18) ได้กล่าวถึงความสำคัญของระยะ 5 ปีแรกของชีวิตไว้ว่าเป็นช่วงที่สำคัญที่สุดของชีวิต วัยนี้เป็นรากฐานของการพัฒนาบุคลิกภาพ บุคคลที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดจะมีอิทธิพลอย่างสูงต่อบุคลิกภาพและสุขภาพจิตของเด็ก เพราะเด็กจะเลียนแบบบิดามารดาและผู้ที่อยู่ใกล้ชิด นอกจากนี้การที่เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเองได้ก็ต่อเมื่อได้รับความรู้สึกว่าได้ได้รับความสนใจจากพ่อแม่ ได้รับการส่งเสริมให้แสดงความคิดเห็นและมีอิสระในการตัดสินใจ ส่วนเด็กที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเองนั้นก็มิสาเหตุมาจากถูกพ่อแม่ควบคุมให้ปฏิบัติตามอยู่ในขอบเขตที่พ่อแม่เห็นชอบ ทำให้เด็กขาดอิสระที่จะคิดหรือตัดสินใจด้วยตนเอง

เมื่อพบปัญหาที่ไม่สามารถตัดสินใจได้ เพราะไม่เคยฝึกการแก้ปัญหามาก่อน (สุมาลี, 2526 อ้างถึงใน สุภศรี, 2539: 15)

สถาบันทางการศึกษา เป็นสถาบันหนึ่งที่มีส่วนในการส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเองให้กับเด็ก ครูจึงควรสร้างบรรยากาศที่ช่วยให้เด็กรู้สึกอบอุ่นด้วยการแสดงความเป็นมิตรกับเด็ก พูดกับเด็กอย่างเป็นกันเอง อดทนที่จะฟังเด็กพูดอย่างตั้งใจ เปิดโอกาสให้เด็กแสดงออกอย่างเต็มที่ และยอมรับในความสามารถที่เด็กมีอยู่ต่างกัน โดยไม่เปรียบเทียบความสามารถของเด็กกับคนที่มีความสามารถเหนือกว่า แต่การยกย่องหรือชี้ให้เด็กแต่ละคนเห็นว่าทุกคนต่างก็มีความสามารถ พิเศษเฉพาะแตกต่างกันจึงควรแสดงความสามารถอย่างเต็มที่ (แจ่มจันทร์, 2531 อ้างถึงใน พิมพ์ิกา, 2541: 16) นอกจากนี้การจัดกิจกรรมเพื่อให้เด็กได้ฝึกฝนเพิ่มเติมเป็นพิเศษอยู่เสมอ จนมีทักษะและความสามารถสูงในที่สุดจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเองขึ้น

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่า ปัจจัยในการส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัย คือสถาบันครอบครัวและสถาบันทางการศึกษา เนื่องจากสถาบันทั้งสองเป็นสถาบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องและใกล้ชิดกับเด็กปฐมวัยมากที่สุดซึ่งสถาบันครอบครัวสามารถส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเองให้กับเด็กได้โดยการให้ความรักความอบอุ่นในการเลี้ยงดู ส่วนสถาบันทางการศึกษาสามารถส่งเสริมความเชื่อมั่นในตนเองให้กับเด็กโดยการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการเรียนการสอนที่เปิดโอกาสให้เด็กประสบความสำเร็จในการเล่น การทำงานร่วมกับผู้อื่น

การยอมรับผู้อื่น

พัชรี (2545: 13-16) กล่าวว่า ลักษณะเด่นของพฤติกรรมทางสังคมของเด็กปฐมวัยอย่างหนึ่งคือการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจเป็นธรรมชาติของเด็กเองหรืออาจเป็นเพราะเด็กยังไม่ได้เรียนรู้ในเรื่องของการเข้าสังคมก็ได้ โดยเด็กอาจมีการแสดงพฤติกรรม การยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ดังนี้

1. การสื่อสาร ลักษณะการสื่อสารของเด็กปฐมวัยที่ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางมี 3 ลักษณะ คือ

1.1 การพูดซ้ำ เด็กจะพูดซ้ำในสิ่งที่ตนเองได้ยิน หรือในสิ่งที่ตนเองพูด

1.2 การพูดกับตนเอง เหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นเมื่อเด็กอยู่คนเดียว เด็กจะพยายามแสดง เหมือนกับว่าเด็กได้สนทนาด้วยตัวเอง

1.3 การพูดกับตนเองเมื่ออยู่ร่วมกับเด็กอื่น การพูดเช่นนี้จะมีลักษณะคล้ายกับการพูดกับตนเองเมื่ออยู่ตามลำพัง แต่ในกรณีที่เด็กได้อยู่ร่วมกันตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปแม้ว่าเด็กจะอยู่รวมกันก็ตาม เด็กจะไม่สนใจผู้อื่น และยังคงพูดกับตนเอง ประโยคคำพูดที่ใช้นั้นยังเป็นประโยค ที่แสดงถึงการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางและยังไม่มีประโยคใดที่แสดงถึงการสื่อสารที่สมบูรณ์ นอกจากนี้เด็กปฐมวัยยังไม่รู้จักที่จะพิจารณาถึงความนึกคิดของผู้ฟังได้ และเด็กยังไม่สนใจว่าผู้อื่น กำลังฟังอยู่

2 ด้านความคิด

เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่รับรู้ เรียนรู้และกระทำสิ่งทุกอย่างรอบตัวเอง เด็กจะทำทุกอย่างตามความต้องการของตนเอง แต่ยังไม่สามารถเรียนรู้เกี่ยวกับโลกที่แยกไปจากตัวของเขาได้ ซึ่งในช่วงอายุตอนต้นของเด็กปฐมวัยนี้ เด็กต้องพัฒนามโนคติที่ว่าวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นมิใช่ของเขาคนเดียว กล่าวคือ เด็กจะเรียนรู้ว่าวัตถุต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า ของเล่น หรือสิ่งของต่าง ๆ ก็ตามย่อมเป็นของของคนอื่นได้ และยังเป็นของที่แยกไปจากตัวของเด็กได้ด้วย

3. การเล่น

ลักษณะการเล่นของเด็กปฐมวัยแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เด็กยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง โดยการเล่นที่เด็กจะเล่นเพียงคนเดียว เด็กมุ่งเฉพาะความต้องการและความสนใจของตนเองเท่านั้น เด็กอยู่ในโลกของตนเองตามลำพัง ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาของเด็กปฐมวัย จึงไม่ควรบังคับเด็กให้เล่นเป็นกลุ่ม

4. การแบ่งปัน

เมื่อเด็กเริ่มเข้าสังคม โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นทั้งเด็กด้วยกันหรือกับผู้ใหญ่ก็ตาม เด็กจะเริ่มพัฒนาพฤติกรรมแบ่งปันของให้กับผู้อื่น แต่เนื่องจากเด็กปฐมวัยยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง โดยเด็กยังมุ่งที่ตนเอง ไม่ว่าจะเป็นความสนใจ หรือความต้องการของตนเอง จึงทำให้ไม่สามารถสนองความต้องการของเด็กคนอื่นได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เด็กปฐมวัยไม่ยอมแบ่งปันสิ่งของต่างๆ ให้ผู้อื่น และยังไม่สามารถที่จะรับรู้ถึงความต้องการของเด็กคนอื่น ๆ อีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นเด็กปฐมวัยยังมีพฤติกรรมยึดตนเองเป็นศูนย์กลางซึ่งพฤติกรรมยึดตนเองเป็นศูนย์กลางของเด็กปฐมวัยอาจทำให้เด็กมีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวเข้ากับผู้อื่น เนื่องจากเด็กยังไม่รู้จักควบคุมอารมณ์และยอมรับความคิดเห็นความรู้สึกของผู้อื่น เด็กจึงควรได้รับการส่งเสริมให้รู้จักประพฤติดิปฏิบัติตนให้เข้ากับคนอื่น ๆ ในสังคมเพราะเด็กทุกคนต้องการเป็นสมาชิกของกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของเพื่อนในการเล่น ถ้าเด็กได้รับการยอมรับจะทำให้เด็กรู้สึกว่ามีคุณค่าต่อเพื่อน เด็กจะยินดีให้ความช่วยเหลือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากนั้นยังทำให้เด็กมีความสุข แต่ในทางตรงกันข้ามเด็กที่ถูกเพื่อนต่อต้านปฏิเสธจะทำให้เด็กรู้สึกว่าตนเองด้อยคุณค่า หมดความภาคภูมิใจในตนเอง (สุภัค, 2543: 20) ซึ่งการที่ครูจัดให้เด็กได้ทำกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะจะทำให้เด็กได้มีโอกาสนปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน เรียนรู้ถึงการเข้าร่วมสังคม ความรับผิดชอบ หลักปฏิบัติทางสังคม เข้าใจและยอมรับผู้อื่น จนทำให้เด็กสามารถปรับตัวด้านสังคมดีขึ้น (สุริย์พร, 2540; เขาวพา, 2542; รังสฤษฎี, 2545)

ปัจจัยในการส่งเสริมให้เด็กเกิดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น

เด็กปฐมวัยเป็นวัยที่เริ่มเรียนรู้การใช้ชีวิตอยู่ในสังคม ที่มีได้มีเพียงพ่อแม่และบุคคลที่อยู่แวดล้อม ดังนั้นเด็กปฐมวัยจึงควรได้รับการเรียนรู้ทักษะทางสังคม เพื่อให้เด็กสามารถปรับตัวให้อยู่ร่วมกับคนในสังคมได้ แต่พัฒนาการทางสังคมของเด็กปฐมวัยยังมีลักษณะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จึงทำให้เด็กวัยนี้มักประสบปัญหาในเรื่องการเป็นที่ไม่ยอมรับของเพื่อน ซึ่งปัญหานี้จะนำไปสู่ปัญหาการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (Bloom, 1964 อ้างถึงใน รัชดาภรณ์, 2544ก: 1) อย่างไรก็ตาม เด็กปฐมวัยถ้าได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่นหรือผู้ใหญ่ เด็กจะยังมีโอกาสเรียนรู้ความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักการแก้ปัญหา เพื่อนจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางด้านสังคมและสติปัญญาของเด็กปฐมวัยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเด็กต่างกับผู้ใหญ่ตรงที่เด็กแสดงออกกับเพื่อนแต่ละคนอย่างเสมอภาค ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นและโต้แย้งอย่างอิสระ ถ้าเด็กได้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและโต้แย้งอย่างอิสระอยู่เสมอ เด็กจะเห็นว่าคนอื่นมีความคิดความรู้สึกแตกต่างจากตนเองได้ และเริ่มตระหนักถึงพฤติกรรมของตนเองที่แสดงต่อผู้อื่น (ศศิมา, 2546: 16) ดังนั้นครูจึงควรจัดให้เด็กได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับเด็กคนอื่น โดยการจัดให้เด็กได้ทำกิจกรรมกลุ่มเพราะการทำกิจกรรมกลุ่ม จะช่วยให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความสามารถในการรับรู้ คือ มีการตระหนักถึงความรู้สึกของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงความสามารถในการควบคุมความรู้สึกต่าง ๆ แสดงพฤติกรรมที่ตรงกับความรู้สึกของตน มีแนวทางในการสร้างแรงจูงใจ คือ การเข้าใจตนเอง (Self Actualization) รู้จักการตัดสินใจด้วยตนเอง เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หมายถึงบุคคลสามารถยอมรับตนเองและเห็นคุณค่าของตนเองมากขึ้น เข้าใจตนเอง และมีความมั่นคงทางอารมณ์ยิ่งขึ้น สำหรับทัศนคติที่ดีต่อผู้อื่น ได้แก่ การใช้อำนาจน้อยลง ยอมรับผู้อื่นมากขึ้น ลดการสั่งสอนและควบคุมผู้อื่น มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมมากขึ้น และมีความรู้สึกพึงพากันและกัน เชื่อในความสามารถของผู้อื่น มีการแก้ปัญหาโดยการทำงานกลุ่ม และเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่มด้วย (Roger, 1970 อ้างถึงใน รัชดาภรณ์, 2544ข: 21) สอดคล้องกับทฤษฎีของ Piaget ที่ว่าการที่เด็กได้เล่น หรือทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะทำให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีโอกาสเรียนรู้จากความขัดแย้งและโต้เถียงกันซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เด็ก สามารถเรียนรู้และเข้าใจผู้อื่นได้ดีขึ้น (Piaget and Inhelder, 1969: 38-39)

นอกจากนี้ครูยังเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ทักษะทางสังคม ดังที่ ประมวล (2527 อ้างถึงใน รัชดาภรณ์, 2544ค: 16) ได้กล่าวถึงแนวทางในการส่งเสริมพฤติกรรมทางสังคมในเด็กปฐมวัยไว้ดังนี้

1. การกำหนดตารางกิจวัตรประจำวันอย่างเหมาะสม และต่อเนื่องกัน จัดกิจกรรมที่ต้องใช้พลัง และกิจกรรมที่ผ่อนคลายสลับกัน ทำให้เด็กไม่เบื่อหน่าย มีบรรยากาศ การเรียนที่ดี การที่เด็กรู้ตารางกิจกรรมประจำวัน และสิ่งที่ครูคาดหวังให้เด็กทำจะทำให้เกิดความมีระเบียบ และมีความรู้สึกมั่นใจ

2. การเสริมแรง การเสริมแรงทันทีที่เด็กแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม จะช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ ในการเสริมแรงพฤติกรรมทางสังคมแก่เด็กปฐมวัย ควรพูดให้ชัดเจนว่า เด็กได้แสดงพฤติกรรมที่ดีอย่างไร เช่น เด็ก ๆ เป็นคนที่มีน้ำใจมากที่ช่วยเพื่อนเก็บของเล่นเข้าที่ ซึ่งคำชมเชยของครูมีคุณค่าสำหรับเด็ก เพราะเป็นตัวอย่างที่ดี เด็กมักจะยึดเป็นแบบอย่าง ในบางครั้งอาจใช้การแสดงท่าทางแทนการเสริมแรงด้วยวาจาตามความเหมาะสม

3. การให้รางวัล การส่งเสริมความร่วมมือ และการช่วยเหลือกันนับว่าเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่ควรส่งเสริมตัวอย่างเช่น “ถ้าแต่ละกลุ่มช่วยกันดูแลห้องให้เรียบร้อยภายในเวลา 5 นาที ครูจะเล่านิทานให้ฟัง 1 เรื่อง” การเสริมแรงที่กล่าวมาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา ด้านสังคม เพื่อมุ่งให้เด็กทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยตัวเอง เด็กจะเกิดความพอใจ และภาคภูมิใจ ในผลงานที่เด็กทำ ซึ่งเป็นการเสริมแรงจากภายในตัวเด็กเอง

4. ส่งเสริมความเป็นอิสระ พัฒนาการทางสังคมที่เห็นเด่นชัดในโรงเรียน คือ การที่เด็กสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และรับผิดชอบในสิ่งที่ตนทำ ครูควรให้การเสริมแรงในพฤติกรรมที่เด็กแสดงออกอย่างเหมาะสม เมื่อพบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ครูไม่ควรใช้คำพูด ที่คุกคาม หรือข่มขู่ แต่ควรบอกกล่าวให้ทุกคนทราบเงื่อนไข เช่น “ใครซึ่งอยู่ที่โต๊ะแสดงว่าพร้อมที่จะรับประทานอาหารกลางวันแล้ว” หรือ “ใครที่ทำผนังห้องเลอะเทอะ คนนั้นต้องทำความสะอาด”

5. ส่งเสริมให้เด็กรู้และสนใจความรู้สึกของผู้อื่น การส่งเสริมให้เด็กมีพฤติกรรม การช่วยเหลือกันนับว่ามีความเหมาะสมเพราะช่วยให้เด็กเอาใจใส่ในความรู้สึกของผู้อื่น รับรู้ความรู้สึก

ของผู้อื่นโดยक्रमชย หรือชักชวนให้เด็กสนใจการกระทำที่แสดงถึงความมีน้ำใจหรือคำแนะนำให้เด็กแบ่งปัน ร่วมมือและการช่วยเหลือผู้อื่น สอดคล้องกับ ชัยยงค์ (2537, 31-36) ที่ได้กล่าวถึงการส่งเสริมพฤติกรรมทางสังคมเพื่อเป็นการพัฒนาพฤติกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นกับเด็กดังนี้

1. การปรับพฤติกรรมของเด็ก ต้องให้เด็กค่อยๆปรับพฤติกรรมทีละน้อย ด้วยการเสริมแรง เช่น ให้การเสริมแรงเวลาที่เด็กแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม หรือเมื่อเด็กมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ

2. การพัฒนาโดยการให้ตัวแบบที่ดี การให้เด็กได้เห็นตัวแบบที่ดีจะช่วยให้เด็กเลียนแบบตาม เด็กมักชอบเลียนแบบผู้ที่เด็กชื่นชม เช่น พ่อแม่ ครู ญาติ พี่น้อง เพื่อน นักกีฬา นักร้องและผู้ที่มิชื่อเสียง

3. การให้สัญญาณเตือนพฤติกรรม โดยการแสดงออกทางวาจาหรือท่าทางว่าเด็กควรทำหรือไม่ ด้วยคำพูดหรือการพยักหน้า เป็นการให้สัญญาณเตือนพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมก่อนที่เด็กจะทำอะไรลงไปดีกว่าการติเตียนเมื่อเด็กทำอะไรผิด

จากข้อความข้างต้นสรุปได้ว่าปัจจัยที่สามารถส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยเกิดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นคือการเปิดโอกาสให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น โดยครูอาจจัดกิจกรรมกลุ่มให้แก่เด็กเพื่อให้เด็กได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำ

สตรัคคี (2548: 160-161) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเด็กและผู้นำไว้ว่า

1. ลักษณะความเป็นผู้นำนั้นสามารถฝึกได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นมาตั้งแต่เกิด
2. เด็กทุกคนมีศักยภาพแห่งการเป็นผู้นำอยู่ในตัว
3. เด็กสามารถเรียนรู้การเป็นผู้นำได้ดีที่สุดในชุมชนของตน
4. การพัฒนาความเป็นผู้นำ เป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลา ไม่สามารถทำได้อย่างรวดเร็ว
5. ในโลกยุคปัจจุบันเด็กทุกคนควรเรียนรู้ความเป็นผู้นำ
6. เด็กต้องการให้มีผู้ชี้แนะ เพื่อให้เติบโตขึ้นเป็นผู้นำได้อย่างถูกต้องตามขั้นตอน

นอกจากนี้สรศักดิ์ (2548: 162-181) ได้กล่าวถึงการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำไว้ 6 ขั้น ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การวางพื้นฐานแห่งความเป็นผู้นำ

วัยที่เหมาะสมกับการวางพื้นฐานความเป็นผู้นำคือวัยแรกเกิด ถึง 5 ปี เนื่องจากในวัยนี้เป็นวัยที่กำลังพัฒนาบุคลิกภาพและความมั่นคงทางจิตใจ พ่อแม่จะต้องปลูกฝังบุคลิกภาพทัศนคติทางบวก การเข้าสังคมหรือการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นให้กับเด็กเพื่อที่เด็กจะสามารถทำงานหรือเล่นเป็นทีมได้ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อลักษณะความเป็นผู้นำของเด็ก

ขั้นตอนที่ 2 ดันอ่อนนอกเงย

ขั้นตอนนี้สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกวัย ซึ่งในวัยเด็กจะเกิดจากการที่เด็กเริ่มอยากตัดสินใจและรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของตนเอง พ่อแม่จึงควรสร้างระเบียบเพื่อสร้างอุปนิสัยที่ดีตั้งแต่ช่วงนี้ โดยการสร้างวินัยในตนเอง การสำนึกถึงความเป็นตนเอง สอนให้เด็กเข้าใจถึงคุณค่าที่ดี เช่น คุณธรรมจริยธรรมเพื่อให้เด็กได้ยึดถือ

ขั้นที่ 3 การบริหารความเป็นผู้นำ

การบริหารความเป็นผู้นำจะเริ่มขึ้นเมื่อเด็กได้ก้าวเข้าสู่วัยหนุ่มสาวและผู้ใหญ่ตอนต้น หลังจากที่ได้เก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการเรียนการสอน เด็กจะนำประสบการณ์เหล่านั้นมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต ซึ่งพ่อแม่ควรสนับสนุนและดูแลให้คำแนะนำอยู่ห่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้ลองคิดลองทำด้วยตนเอง แม้ว่าประสบการณ์ที่ได้รับนั้นจะเป็นประสบการณ์ที่ดีหรือเลวก็ตาม

ขั้นที่ 4 ผลสำเร็จของการเป็นผู้นำ

การที่จะประสบผลสำเร็จแห่งความเป็นผู้นำจะต้องใช้เวลาในการสั่งสมประสบการณ์ จากวัยหนุ่มสาวเป็นระยะเวลายาวนานหลายปี หรืออาจต้องอยู่ในวัยกลางคน เพราะการเป็นผู้นำจะพัฒนาได้ดีแค่ไหนขึ้นอยู่กับบททดสอบในการเป็นผู้นำ ซึ่งคนที่ประสบผลสำเร็จแห่งความเป็นผู้นำได้นั้น จะต้องมีความมุ่งมั่นในชีวิตร เพื่อที่จะเป็นแรงบันดาลใจในการทำสิ่งเหล่านั้นให้

ประสบความสำเร็จ อีกทั้งจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักวางแผนชีวิตได้เป็นอย่างดี

ขั้นที่ 5 เป็นผู้นำได้อย่างมีเอกลักษณ์

ขั้นตอนนี้ถือเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดของการเป็นผู้นำ เนื่องจากผู้นำส่วนใหญ่มักมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ตนต้องรับผิดชอบ ดังนั้นการที่จะผ่านขั้นตอนนี้ไปได้ผู้นำจะต้องทำงานของตนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ฉลาดมีวิสัยทัศน์ รู้จักสร้างตัวแทนขึ้นมาแทนตนเองและสามารถแพร่กระจายความเป็นผู้นำของตนเองออกไปยังผู้อื่น

ขั้นที่ 6 ปลายทางแห่งการเป็นผู้นำ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกิดขึ้นในช่วงปีท้าย ๆ ของชีวิตผู้นำ หลังจากผ่านประสบการณ์ในการเป็นผู้นำอย่างยาวนาน จนทำให้บุคคลเหล่านี้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นได้อย่างกว้างขวาง

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำทั้ง 6 ขั้นตอนนี้มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย 2 ขั้น คือขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 เนื่องจากเด็กในระดับปฐมวัยเป็นวัยที่กำลังพัฒนาบุคลิกภาพและความมั่นคงทางจิตใจ อีกทั้งเป็นวัยที่เริ่มเรียนรู้การเข้าสังคม จึงเป็นวัยที่เหมาะสมกับการวางรากฐานความเป็นผู้นำและการสั่งสมประสบการณ์ความเป็นผู้นำเพื่อใช้ในการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในอนาคตเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับ Campbell (1980: 14-27) ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนไปสู่ความเป็นผู้นำไว้ 3 ขั้นตอนนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นสะสมความรู้และประสบการณ์ (Experience or Accumulating Knowledge) บุคคลที่จะเป็นผู้นำจะต้องศึกษาหาความรู้ให้มาก เรียนรู้ทักษะใหม่ๆ พบเพื่อนใหม่ และประสบการณ์ตลอดชีวิต มีความตื่นตัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่เสมอ ทำกิจกรรมหลากหลาย พบปะผู้คนหลากหลาย เรียนรู้การเสี่ยงที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลว สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้ที่จะเป็นผู้นำค้นพบความสามารถและสิ่งที่ตนสนใจอย่างแท้จริง แต่กระบวนการนี้ต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้ผู้ที่จะเป็นผู้นำเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์มากยิ่งขึ้น

ขั้นที่ 2 ขั้นการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Creativity or Changing Directions) ผู้ที่จะเป็นผู้นำจะต้องมีความคิดสร้างสรรค์ ทำในสิ่งที่แตกต่างจากผู้อื่น เช่น คิดวิธีการทำงานใหม่ ๆ

จัดระบบงานใหม่ ๆ ปรับปรุงห้องทำงานใหม่ โดยอาศัยประสบการณ์ที่มีอยู่ ซึ่งคนส่วนมากจะผ่านขั้นตอนแรกคือการเรียนรู้และสะสมประสบการณ์ แต่มีคนส่วนน้อยที่สามารถผ่านขั้นตอนที่ 2 ได้ โดยปกติคนทั่วไปสามารถเรียนรู้และคิดริเริ่มได้โดยคิดปรับปรุงในสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ

ขั้นที่ 3 ขั้นการเป็นผู้นำ (Leadership or Making it Happen) เมื่อมีความรู้ประสบการณ์และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แล้ว จะต้องสร้างโอกาสเพื่อทำหน้าที่ของผู้นำในการนำแนวความคิดของตนไปปฏิบัติให้เกิดผล เมื่อดำเนินการถึงขั้นนี้ การเป็นผู้นำได้เกิดขึ้นแล้ว

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การพัฒนาตนให้มีลักษณะความเป็นผู้นำนั้นสามารถพัฒนาได้ตั้งแต่ระดับปฐมวัยโดยการจัดประสบการณ์ในการเป็นผู้นำที่หลากหลายเพื่อเป็นการส่งเสริมประสบการณ์ให้กับเด็กซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่让孩子แก้ปัญหาเล็ก ๆ ก่อนแล้วค่อยขยายใหญ่ขึ้น ซึ่งการจัดกิจกรรมควรควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเด็กเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมให้กับเด็ก

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัย

ลักษณะความเป็นผู้นำเป็นบุคลิกภาพที่สามารถพัฒนาและปลูกฝังได้จากการสั่งสมประสบการณ์ในการเป็นผู้นำ ซึ่งเด็กในระดับปฐมวัยเป็นวัยที่สำคัญในการพัฒนาและปลูกฝังบุคลิกภาพดังที่นักจิตวิทยาได้กล่าวถึงพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมว่ามีรากฐานมาจากวัยเด็กทั้งสิ้น จากทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพและสังคมมีหลายทฤษฎี แต่ทฤษฎีที่เป็นที่ยอมรับและรู้จักกันอย่างแพร่หลายว่ามีความเกี่ยวข้องที่จะกล่าวถึงมี 3 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีพัฒนาการทางจิตสังคมของ Erikson ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Bandura ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของ Piaget ดังนี้

การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำต้องอาศัยเวลาและประสบการณ์ในการเป็นผู้นำ ซึ่ง Erikson เป็นนักจิตวิทยาผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาการพัฒนบุคลิกภาพของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งวัยผู้ใหญ่ Erikson พบว่า การพัฒนบุคลิกภาพสามารถพัฒนาได้ทั้งทางบวกและทางลบขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น การอบรมเลี้ยงดู สัมพันธภาพระหว่าง พ่อแม่ลูกและอิทธิพลทางวัฒนธรรมดังที่ Erikson (1964 อ้างถึงใน ศรีเรือน, 2546: 48-50) กล่าวถึงขั้นพัฒนาการทางจิตสังคมไว้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งผู้ใหญ่ทั้งหมด 8 ขั้น แต่ในที่นี้ผู้วิจัยขอนำเสนอเฉพาะตั้งแต่

แรกเกิดจนถึงวัยที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยเท่านั้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1: ความไว้วางใจกับความสงสัยในใจผู้อื่น (Trust vs. Mistrust)

ระยะนี้เป็นระยะวัยทารกแรกเกิดจนถึง 1 ขวบ ความไว้วางใจในผู้อื่นเกิดจากการที่เด็กทารกได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานทางกายและทางจิตใจ เช่น ได้รับการดูด เต็ม ลูกคลำ สัมผัส อุ้มชู นอน เล่นเสียง มีผู้พูดให้ฟัง มีผู้อยู่ใกล้ ๆ เปลี่ยนผ้าให้เมื่อสกปรก กล่อมให้นอน เมื่อง่วง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ทารกได้รับความสุขสบายและผาสุกใจ ทำให้เกิดความรู้สึกว่าโลกนี้น่าอยู่ เมื่อมีผู้ทุกข์ร้อนก็มีผู้ช่วยปลดเปลื้อง ความรู้สึกนี้ก่อให้เกิดความไว้วางใจในบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด และขยายวงไปสู่ความไว้วางใจตนเอง และไว้วางใจผู้อื่น

อย่างไรก็ดีทารกที่ได้รับการตอบสนองความต้องการทางกาย ทางอารมณ์ จนรู้สึก สุขสบายตลอดเวลาและสิ้นเหลือนั้น จะกลายเป็นคน เชื่อถือไว้วางใจคนง่ายเกินไป ส่วนทารกที่มักไม่ได้รับการตอบสนองความต้องการทางกายจนเข้าขั้น “ขาดแคลน” นั้น ก็มักจะเป็นคนระแวงง่าย Erikson เชื่อว่า พัฒนาการที่ควรเป็นคุณได้แก่ความสมดุลระหว่างความเชื่อถือไว้วางใจในน้ำใจบุคคลอื่น กับความระแวงสงสัยในน้ำใจบุคคลอื่น เพราะความพอดีของคุณสมบัติ 2 ประการนี้ ทำให้ทารกพัฒนาความรู้สึกว่า “โลกนี้มีที่หวังและมีหวัง” ความรู้สึกเช่นนี้ เป็นความรู้สึกที่มีคุณค่าของมนุษย์ที่ต้องพัฒนาให้ให้เป็น เพราะเป็นพลังผลักดันให้มนุษย์ต่อสู้อุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งต้องเกิดขึ้นในกระแสนะชีวิตของมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจนตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

ขั้นตอนที่ 2 : ความเป็นตัวของตัวเองกับความละอายใจและไม่แน่ใจ (Autonomy vs. Shame and Doubt)

เป็นระยะอยู่ในวัยทารกตอนปลาย ทารกเริ่มรู้จักหัดควบคุมตนเองในการใช้กล้ามเนื้อ ประสาทสัมผัส มีความกระหายใคร่รู้จักสิ่งแวดล้อมรอบตัว และพากเพียรที่จะเป็นตัวของตัวเอง ทำอะไรด้วยตนเอง (Autonomy) ทารกจึงชุกชอนอยู่ไม่สุข ขณะเดียวกันผู้เลี้ยงดูทารกก็มักควบคุมกิจกรรมของทารกด้วยเกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับทารก

ทารกที่ผู้เลี้ยงดูปล่อยให้เขาทำอะไรดังใจปรารถนา โดยไม่เกินไปเลยเกินไปจะพัฒนา

ความเป็นตัวของตัวเอง แต่ถ้าทารกถูกควบคุมมากเกินไปก็จะเกิดความรู้สึกละอายใจและไม่แน่ใจ
ตนเอง ความรู้สึกทั้ง 2 ประการ (ละอายใจและไม่แน่ใจ) ถ้ามีมากจะทำให้ทารกผู้นั้นพัฒนา
บุคลิกภาพที่ชอบทำอะไรแอบ ๆ ซ่อน ๆ ปิดบัง จะกลายเป็นผู้ใหญ่ที่ชอบทำอะไรลับ ๆ ไม่เปิดเผย
ชอบพูดปด แต่ทารกที่มีความเป็นตัวของตัวเองมากเกินไป ก็อาจเกิดนิสัยเป็นคนเข้าคนยาก ไม่ยอม
เคารพกฎระเบียบของสังคม ชอบทำอะไรแปลก ๆ ต่อต้านสังคม ความพอคิระหว่างความเป็นตัวของ
ตัวเองกับความละอายใจและไม่แน่ใจทำให้ทารกพัฒนานิสัยรู้จักควบคุมตนเองมีความเป็นตัวของ
ตัวเองตามความเหมาะสม มีความตั้งใจมั่นในการกระทำกิจต่าง ๆ รู้จักตัดสินใจด้วยตนเองว่าอะไร
ถูกอะไรผิด อะไรดีอะไรชั่ว อะไรเหมาะ อะไรควร เหล่านี้เป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนาใน
โครงสร้างบุคลิกภาพอันมั่นคง

ขั้นตอนที่ 3: ความคิดริเริ่มแย่งกับความรู้สึกผิด (Initiative vs. Guilt)

เป็นระยะวัยเด็กตอนต้นเด็กมีความสามารถทางกล้ามเนื้อและประสาทสัมผัส พึ่งตนเอง
ได้ดีในการเคลื่อนไหว หยิบฉวย เดิน เริ่มพูดภาษาสื่อความได้และเข้าใจภาษาพูดซึ่งเป็นภาษาแม่
ด้วยดี สมรรถภาพทางกายและจิตใจเริ่มทำงานร่วมประสานกัน ชีวิตประจำวันของเด็กเป็นไปอย่างมี
ความมุ่งหมายและตัดสินใจเด็ดเดี่ยวมั่นคงกว่าเดิม เด็กอยากเรียนรู้สิ่งที่อยู่รอบตัว รู้จักใช้ความคิดฝัน
และมีความคิดสร้างสรรค์ (เด็กวัยนี้จึงชอบทำอะไรแปลก ๆ แปลก ๆ คือรี้น หรือประเทยยิ่งว่ายิ่งยุ)
เป็นช่วงเวลาที่เด็กซุกซนมาก ชอบเล่นการเล่นที่เป็นเกมต่าง ๆ และชอบของเล่นทุกชนิด เด็กที่ถูก
สกัดกั้นความคิดฝัน หรือห้ามไม่ให้สำรวจตรวจตราสิ่งต่าง ๆ หรือห้ามไม่ให้เล่น ไม่ให้ทำอะไรมาก
เกินไป จะเกิดความรู้สึกผิดและกลัวการถูกลงโทษ จนอาจพัฒนาบุคลิกภาพแบบ รู้สึกผิด
(Guilt Personality) หรือเป็นคนชอบหลีกเลี่ยงหนีความจริงโดยใช้ความคิดฝันหรืออาจชอบแสดง
ความก้าวร้าวอวดดีเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา

ความพอคิระหว่างความคิดริเริ่มและความรู้สึกผิดจะทำให้เด็กพัฒนาคุณสมบัติเป็นคนชอบ
สร้างสรรค์ รู้จักคิดหาวิธีแก้ไขปรับปรุงกิจการต่าง ๆ ที่ต้องกระทำและเป็นคนที่กล้าเผชิญความเป็น
จริงของตนเองและของชีวิต

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ Bandura

ลักษณะความเป็นผู้นำที่สามารถทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในความเป็นผู้นำสิ่งหนึ่งคือการมีความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพต้องอาศัยการสังเกตและฝึกฝนอยู่เสมอ สำหรับเด็กปฐมวัยเป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็น ชอบเลียนแบบผู้อื่นและเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่เด็กในวัยนี้ยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง จากพฤติกรรมดังกล่าวทำให้บุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับเด็กจะมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำดังที่ Bandura (1977 อ้างถึงใน รัชดาภรณ์, 2544: 9) ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ทางสังคมไว้ว่า พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์มีการเรียนรู้พฤติกรรมจากประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งโดยทางตรง (Direct Experience) คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองและโดยอ้อม (Indirect Experience) คือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น หรือการเรียนรู้พฤติกรรมจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น หรือการเรียนรู้จากตัวแบบ (Learning through Modeling) ซึ่งเป็นการเรียนรู้โดยการอาศัยกระบวนการการสังเกต (Observational Learning Process) การเรียนรู้ส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันเป็นกระบวนการสังเกตตัวแบบ ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1. กระบวนการสนใจ (Attentional Process) เป็นกระบวนการเลือก และรับรู้ลักษณะพฤติกรรมที่สำคัญของตัวแบบ โดยผู้สังเกตจะให้ความสนใจ และรับรู้ลักษณะที่สำคัญให้ถูกต้อง แล้วนำสิ่งที่ได้จากการสังเกตมาสรุปรวบรวมไว้เป็นขั้นตอน เพื่อให้ง่ายต่อการจำ ซึ่งความสนใจนี้จะทำให้สามารถจำแนกพฤติกรรมที่สำคัญออกจากพฤติกรรมอื่นของตัวแบบได้ การรับรู้จะเกิดขึ้นได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสนใจจากตัวผู้สังเกต ได้แก่ ความสามารถในการสังเกต การรับรู้ การแปลความ การรวบรวมสิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากการสังเกต หรือจากโครงสร้าง และลักษณะของตัวแบบ ได้แก่ ความชัดเจน ความซับซ้อน ความน่าสนใจของตัวแบบ รวมทั้งองค์ประกอบด้านสัมพันธภาพระหว่างตัวแบบผู้สังเกต

2. กระบวนการคงไว้ (Retention Process) เป็นกระบวนการของการจำ เป็นการรวบรวมลักษณะพฤติกรรมที่ได้จากการสังเกตไว้ในระบบความจำในรูปของสัญลักษณ์ (Symbolic Forms) อันได้แก่ จินตภาพ (Image) และภาษา (Verbal) เมื่อบุคคลได้เห็นพฤติกรรมของตัวแบบที่ตนสนใจ การรับรู้จะเกิดขึ้น และเมื่อพฤติกรรมสิ้นสุดลง มโนภาพของพฤติกรรมดังกล่าวจะคงอยู่ในความทรงจำ และจะถูกดัดแปลงเป็นสัญลักษณ์ทางภาษา ซึ่งสามารถจดจำได้ง่ายและนานกว่า

3. กระบวนการแสดงออก (Motor Reproduction Process) เป็นกระบวนการแปลงสัญลักษณ์ในระบบความจำออกมาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมที่เกิดขึ้นนี้จะถูกต้องหรือใกล้เคียงกับตัวแบบหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปริมาณการเรียนรู้ที่ได้จากการสังเกต และความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น

4. กระบวนการจูงใจ (Motivational Process) การเรียนรู้พฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคมมนุษย์นั้น มนุษย์ไม่สามารถแสดงพฤติกรรมที่ตนรับรู้มาทั้งหมด แต่จะเลือกพฤติกรรมของตัวแบบที่ก่อให้เกิดผลดีตอบแทนมากกว่าพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดผลเสีย การประเมินพฤติกรรมของตัวแบบจึงเป็นไปในรูปของการรับเอาสิ่งที่ทำให้ตนพึงพอใจและปฏิเสธสิ่งที่ตนไม่เห็นด้วยหรือไม่พึงพอใจ

ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของ Piaget

Piaget (n.d. อ้างถึงใน พชร, 2545: 12) ได้กล่าวถึง พัฒนาการเด็กในระยะปฐมวัยว่าเป็นวัยที่เด็กจะเรียนรู้พฤติกรรมทางสังคมโดยแบ่งลักษณะทางสังคมของเด็กปฐมวัยในแต่ละช่วงอายุแตกต่างกัน ซึ่งการเรียนรู้ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของ Piaget จะช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยเข้าใจพฤติกรรมของเด็กและสามารถสร้างแนวทางในการพัฒนาทักษะความเป็นผู้นำให้กับเด็กได้

อายุ 2 ถึง 3 ปี เด็กจะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ชอบอยู่กับเพื่อนแต่ต่างคนต่างเล่น

อายุ 3 ถึง 4 ปี ไม่เล่นด้วยกัน และไม่แบ่งปันสิ่งของให้แกกัน

อายุ 5 ถึง 6 ปี เด็กจะเข้าอยู่ในหมู่เพื่อน ๆ บ้างและแยกเล่นคนเดียวบ้าง เด็กจะเข้าสังคมได้ดีขึ้น ชอบอยู่กับเพื่อน เล่นด้วยกัน ช่วยเหลือแบ่งปันสิ่งของให้กัน แต่ก็ยังมีการแย่งกันและทะเลาะกันบ้าง

จากการศึกษาทฤษฎีของ Piaget ทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการตามวัยของเด็กปฐมวัยว่าเด็กในวัยนี้ยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ซึ่งพฤติกรรมนี้สามารถแก้ไขได้โดยการจัดสิ่งแวดล้อมทั้งทางบ้านและโรงเรียนให้เด็กเหมาะสมสามารถช่วยให้เด็กปรับตัวในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้นการพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยควรจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ทางสังคมให้กับเด็ก

สรุปได้ว่า การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลจะต้องพัฒนาดังแต่เด็กโดยครู ผู้ปกครองหรือผู้ที่มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเด็กต้องเข้าใจพัฒนาการทางจิตสังคมของเด็กในแต่ละวัยเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเด็กให้เป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพที่ดีต่อไปในอนาคต

การศึกษาเด็กด้วยวิธีการสังเกต

ความหมาย

ความหมายของการสังเกตได้มีนักการศึกษาให้ความหมายของการสังเกตไว้แตกต่างกันดังนี้

สุทนต์ (2543: 44-46) ได้ให้ความหมายของการสังเกตว่า การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูสิ่งที่เกิดขึ้นหรือปรากฏขึ้นอย่างเอาใจใส่และกำหนดไว้อย่างมีระเบียบวิธี เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นกับสิ่งอื่น

นิศา (2545: 136-139) ได้ให้ความหมายของการสังเกตว่า การสังเกต หมายถึง การเฝ้าดูหรือศึกษาเหตุการณ์หรือเรื่องราวโดยละเอียด ซึ่งการสังเกตเพื่อรวบรวมข้อมูลจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ว่าใครจะเป็นผู้สังเกต สังเกตอะไร ภายใต้สภาพการณ์ใด เพราะความหมายของการสังเกตจะแปรเปลี่ยนไปตามบริบท

บุญชม (2546: 124) ได้ให้ความหมายของการสังเกตว่า การสังเกต หมายถึง กระบวนการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้เรียน สิ่งแวดล้อม อุปกรณ์ วัสดุต่าง ๆ

จากความหมายของการสังเกตที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า การสังเกตหมายถึงกระบวนการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของสิ่งต่าง ๆ อย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อวิเคราะห์หรือหาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งอื่น โดยข้อมูลที่ต้องการสังเกตนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการสังเกตและวิธีการสังเกตซึ่งมีอยู่หลายประเภท ผู้สังเกตจึงควรทำความเข้าใจ

การสังเกตในแต่ละประเภทให้ถ่องแท้ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตมีคุณภาพเชื่อถือได้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างถูกต้อง

ประเภทของการสังเกต

สุวิมล (2546: 132) ได้แบ่งประเภทของการสังเกตไว้เป็น 4 ประเภทดังนี้

1. แบ่งตามการใช้เครื่องมือ

1.1 การสังเกตอย่างมีโครงสร้าง (Structured Observation) เป็นการสังเกตโดยมีรายการการสังเกตที่ถูกจัดทำขึ้นมาอย่างเป็นระบบ

1.2 การสังเกตที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation) เป็นการสังเกตที่มีแต่หัวข้อการสังเกต แต่ไม่มีรายละเอียด ต้องอาศัยตัวผู้สังเกตเองในการกำหนดรายละเอียด

2. แบ่งตามบทบาทของผู้สังเกต

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้สังเกตจะเข้าไปอยู่รวมกลุ่มกับผู้ถูกสังเกตและทำการสังเกตโดยกลุ่มเป้าหมายไม่รู้ตัว

2.2 การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม (Nonparticipant Observation) ผู้สังเกตจะไม่เข้าไปอยู่รวมในกลุ่มผู้ถูกสังเกตและทำการสังเกตโดยกลุ่มเป้าหมายรู้ว่าถูกสังเกต

การจัดประเภทข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกันจะได้การสังเกต 4 ประเภท ดังนี้

1. การสังเกตอย่างมีโครงสร้างและมีส่วนร่วมในกลุ่มที่ถูกสังเกต
2. การสังเกตอย่างไม่มีโครงสร้างและมีส่วนร่วมในกลุ่มที่ถูกสังเกต
3. การสังเกตอย่างมีโครงสร้างและไม่มีส่วนร่วมในกลุ่มที่ถูกสังเกต
4. การสังเกตอย่างไม่มีโครงสร้างและไม่มีส่วนร่วมในกลุ่มที่ถูกสังเกต

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การสังเกตสามารถแบ่งประเภทของการสังเกตได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือแบ่งตามใช้เครื่องมือและตามบทบาทของการสังเกต แต่เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกันจะได้การสังเกต 4 ประเภท ซึ่งการสังเกตแต่ละประเภทจะมีข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้ที่ทำการสังเกตจึงควรที่จะศึกษาลักษณะของการสังเกตแต่ละประเภทให้ดีก่อนที่จะเลือกนำไปใช้ในการสังเกตและเพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริง ซึ่งการนำการสังเกตแต่ละประเภทไปใช้นั้น ผู้วิจัยต้องรู้หลักและวิธีการสังเกตเพื่อเป็นหลักที่จะทำให้ข้อมูลจากการสังเกตเชื่อถือได้

หลักและวิธีสังเกต

บุญชม (2546: 124) ได้กล่าวถึงหลักและวิธีการสังเกตไว้ว่า

1. กำหนดจุดมุ่งหมายให้ชัดเจนว่า จะสังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ใด
2. วางแผนการสังเกตว่าจะสังเกตแบบใด ที่ใด ช่วงเวลาใด จะใช้อุปกรณ์ชนิดใด เช่น กล้องถ่ายวิดีโอ กล้องถ่ายรูป
3. กรณีใช้อุปกรณ์ประกอบการสังเกต ควรฝึกการใช้ให้เกิดทักษะมีความชำนาญ
4. บางครั้งจำเป็นต้องบันทึกพฤติกรรม เหตุการณ์ ควรบันทึกรายละเอียดที่สังเกตได้ทันที โดยไม่ควรคำนึงถึงผู้เรียนที่ถูกสังเกตเห็นการบันทึก

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ในการสังเกตแต่ละครั้งควรมีการวางแผนและกำหนดจุดมุ่งหมายของการสังเกตให้ชัดเจนว่าจะสังเกตอะไร ช่วงเวลาใด สังเกตแบบใด หากต้องใช้อุปกรณ์ในการสังเกตควรฝึกใช้อุปกรณ์นั้นจนมีความชำนาญ และควรบันทึกรายละเอียดที่สังเกตได้โดยทันที ซึ่งการสังเกตที่ดีควรจะมีการปฏิบัติตามขั้นตอนของการสังเกตให้ครบถ้วน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยขั้นตอนในการสังเกตต้องสอดคล้องกับหลักและวิธีการสังเกตที่วางไว้

ขั้นตอนในการสังเกต

สุวิมล (2546: 132) ได้กล่าวถึงขั้นตอนในการสังเกตดังนี้

1. การเตรียมเครื่องมือ เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายของการสังเกตให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จัดเตรียมแบบสังเกตหรือหัวข้อการสังเกตที่แบ่งข้อมูลการสังเกตเป็นหมวดหมู่
2. ระบุพื้นที่เป้าหมายและสำรวจพื้นที่เบื้องต้น ศึกษาสภาพกลุ่มเป้าหมายในเบื้องต้นเป็นข้อมูลที่จะทำให้ผู้สังเกตสามารถสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายได้
3. การอบรมผู้สังเกตทุกคนให้มีมาตรฐานเดียวกัน ทั้งด้านการสังเกตและการบันทึกข้อมูล
4. การปฏิบัติภาคสนาม มีการปรับตัวให้เกิดความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีการแสดงออกตามปกติ ในขณะที่เดียวกันผู้สังเกตต้องทำการสังเกตอย่างมีจุดมุ่งหมายที่เฉพาะเจาะจงพิจารณาด้วยความละเอียดถี่ถ้วน
5. บันทึกการสังเกตเพื่อเป็นหลักฐานและใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป การบันทึกควรบันทึกตามความเป็นจริง และอยู่ในลักษณะที่ชัดเจนเข้าใจง่าย
6. ตรวจสอบความครบถ้วนและความถูกต้องก่อนออกจากพื้นที่

ในการสังเกตนั้นความน่าเชื่อถือของข้อมูลขึ้นอยู่กับตัวผู้สังเกตเป็นสำคัญ เพราะเป็นผู้รวบรวมข้อมูล ดังนั้นผู้สังเกตจึงต้องรู้บทบาทของผู้สังเกตที่ดีด้วย

บทบาทของผู้สังเกต

สุภางศ์ (2543: 4446) ได้แบ่งบทบาทของผู้สังเกตออกเป็น 4 แบบดังนี้

1. ผู้เข้าร่วมโดยสมบูรณ์ (Complete Participant) ผู้สังเกตจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มด้วยการมีบทบาทเป็นสมาชิกคนหนึ่งในกลุ่ม ผู้ถูกสังเกตจะไม่รู้ตัวเลยว่าถูกสังเกต ผู้สังเกตแสดงบทบาทในชีวิตประจำวันเช่นเดียวกับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่งการสังเกตแบบนี้มักประสบปัญหาคือ ผู้สังเกตรู้สึกว่าการปิดบังบทบาทที่แท้จริง ทำให้ลำบากใจในการแสดงบทบาทเสแสร้งผู้สังเกตอาจแสดงบทบาทนี้ได้ดีจริงจนทำให้ลืมบทบาทในฐานะนักสังเกตได้ หรือในการแสดงบทบาทผู้เข้าร่วมโดยสมบูรณ์นี้ ไม่สามารถจดบันทึกได้ต่อหน้าผู้ที่ถูกสังเกต การเก็บข้อมูลจึงไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ถ้ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นหลาย ๆ เหตุการณ์ก็จะทำให้ลืมข้อมูลยุ่งยากในการวิเคราะห์

2. ผู้เข้าร่วมในฐานะนักสังเกต (Participant-as-Observation) ผู้สังเกตจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มและทำการสังเกตโดยกลุ่มเป้าหมายรู้ตัวว่าตนถูกสังเกต จึงไม่ทำให้เกิดปัญหาในการแสดงบทเสแสร้ง ผู้สังเกตสามารถทำตัวให้คุ้นเคยกับกลุ่มได้เนื่องจากผู้สังเกตไม่สามารถสังเกตได้ทุกเหตุการณ์หรือไม่สามารถเข้าไปสังเกตพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อนได้ แต่ก็ต้องคำนึงถึงความลำเอียงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วย

3. นักสังเกตในฐานะผู้เข้าร่วม (Observation-as-Participant) ผู้สังเกตแสดงบทบาทของผู้สังเกตแบบเป็นทางการในระยะสั้น ๆ และผิวเผิน เช่น เพียงเข้าไปสัมภาษณ์คนในชุมชน โดยไม่มีความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลแล้วก็ออกมา นักสังเกตแบบนี้มักจะมองว่า เป็นคนแปลกหน้า ดังนั้นผู้สังเกตจำเป็นต้องแนะนำตัวเองเสมอ เพราะผู้สังเกตจะพบคนหลาย ๆ คนในระยะเวลานั้น ๆ บทบาทนี้เหมาะในการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

4. นักสังเกตโดยสมบูรณ์ (Complete Observation) นักสังเกตจะไม่มีความสัมพันธ์กับผู้ถูกสังเกตเลย ผู้ถูกสังเกตจะไม่รู้ตัวว่าถูกสังเกตอยู่ บทบาทนี้มักใช้บ่อยในการสังเกตผ่านกระจก (One – Way Mirror) ในห้องทดลอง เช่น การสังเกตคนไข้โรคจิตในโรงพยาบาลโรคประสาท

จากที่กล่าวมาข้างต้นบทบาทของผู้สังเกตมีผลต่อข้อมูลที่จะได้จากการสังเกต ดังนั้นในการสังเกตผู้วิจัยจึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของผู้สังเกตทั้ง 4 แบบให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการวิจัยอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับงานวิจัยของตน ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งที่จะช่วยให้การวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เครื่องมือที่ใช้ในการสังเกต

สุวิมล (2546: 134-135) ได้กล่าวถึงเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตดังนี้

1. แบบสังเกตที่มีโครงสร้าง (Structured Observation Form) เป็นแบบสังเกตที่มีรายการสังเกตที่ถูกจัดทำขึ้นมาอย่างเป็นระบบ ตามวิธีการสร้างแบบสอบถาม มีการตรวจสอบคุณภาพก่อนนำไปใช้ แบบสังเกตอย่างมีโครงสร้างเป็นการเตือนความจำของผู้สังเกตไม่ให้ลืมประเด็นในการสังเกต แต่อาจทำให้ไม่สังเกตประเด็นอื่นที่ควรสนใจนอกเหนือจากที่กำหนดในแบบสังเกต และเสียเวลาในขั้นตอนการสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือ

1.1 แบบตรวจสอบ (Checklist) จะประกอบด้วยข้อความต่าง ๆ ที่ระบุพฤติกรรมในเรื่องที่ต้องการศึกษาเพื่อตรวจสอบว่ามีพฤติกรรมที่เกิดขึ้นหรือไม่ มีความถี่ในการเกิดอย่างไร และเวลาที่เกิดพฤติกรรมนั้น

1.2 แบบประเมินค่า (Rating Scale) เป็นแบบสังเกตที่ต้องประเมินค่าสิ่งที่สังเกตได้ โดยมีเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินค่ากำหนดไว้ล่วงหน้า

2. แบบสังเกตที่ไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation Form) เป็นการสังเกตที่มีแต่หัวข้อการสังเกตโดยไม่มีรายละเอียด ต้องอาศัยตัวผู้สังเกตเองในการกำหนดรายละเอียดและบันทึกข้อมูล วิธีการนี้นักวิจัยต้องมีความรอบคอบ และมีความละเอียดในการบันทึกข้อมูล

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ แบบสังเกตที่มีโครงสร้างและแบบสังเกตที่ไม่มีโครงสร้าง ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตแต่ละประเภทล้วนมีข้อดีและข้อเสียที่แตกต่างกัน ดังนั้นก่อนที่ผู้วิจัยจะทำการวิจัยควรศึกษาลักษณะของเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตให้ดีก่อนที่จะนำไปใช้กับงานวิจัยของตน เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ขึ้น

ผู้วิจัยควรศึกษาถึงข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบของการสังเกตก่อนที่จะนำไปใช้ในงานวิจัย

ข้อได้เปรียบของการสังเกต

สุวิมล (2546: 136-137) ได้กล่าวถึงข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบของการสังเกตดังนี้

1. ทำให้มีโอกาสสัมผัสและเข้าใจสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งไม่สามารถใช้วิธีการอื่นได้ เช่น การศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม การศึกษาเกี่ยวกับความสามารถในเชิงปฏิบัติ
2. การได้สัมผัสกับปัญหาโดยตรง นอกจากจะได้ข้อมูลที่เป็นจริงแล้ว ในการพัฒนายังพบว่ามิประโยชน์ต่อการแก้ปัญหา ซึ่งสามารถกระทำได้ทันทีก่อนการวิจัยสิ้นสุดลง
3. ในกรณีที่เป็นการสังเกตโดยกลุ่มผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัว ทำให้ผู้สังเกตได้ข้อมูลที่ไม่เปิดเผยในยามปกติ หรือผู้ที่สังเกตไม่เต็มใจให้คำสัมภาษณ์ นอกจากนั้นยังเกิดความปลอดภัยแก่ผู้สังเกตอีกด้วย
4. ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ไม่คาดหวังซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย
5. ผู้สังเกตสามารถเก็บข้อมูลได้โดยไม่ต้องอาศัยความรู้หรือความสามารถของผู้ถูกสังเกต

ข้อเสียเปรียบของการสังเกต

1. ทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายสูงกว่าการเก็บข้อมูลประเภทอื่นๆ เพราะต้องใช้เวลาอันนานที่จะเกิดพฤติกรรมที่ต้องการสังเกต และต้องมีการสังเกตหลายครั้งเพื่อให้เกิดความแม่นยำในการสังเกต
2. พฤติกรรมบางอย่างจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สั้นมาก อาจทำให้เกิดการคลาดเคลื่อนในการสังเกตได้ เช่น พฤติกรรมที่ผิดกฎหมายซึ่งต้องอาศัยความเร็วในการปฏิบัติ
3. การปฏิบัติงานจะทำให้ยากหากกลุ่มตัวอย่างมีขนาดใหญ่หรือกระจัดกระจาย

4. ช่วงเวลาที่สังเกตถูกกำหนดโดยลักษณะของพฤติกรรมแต่ในทางปฏิบัติไม่สะดวกสำหรับผู้จะเข้าไปสังเกต เช่น พฤติกรรมของครอบครัวในการรับประทานอาหารร่วมกันในตอนเย็น การเข้าไปสังเกตในแบบใดก็ตามจะทำให้พฤติกรรมตามปกติเปลี่ยนไป

สรุปได้ว่าการนำวิธีการสังเกตไปใช้ในการทำวิจัยมีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนั้นก่อนที่ผู้วิจัยจะเลือกใช้วิธีการสังเกตในงานวิจัยของตนจึงควรทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลโดยวิธีการสังเกตให้ดีกว่าวิธีการนี้มีความเหมาะสมที่จะใช้ในงานวิจัยของตนเพียงไร

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

ศรีสุตา (2534: 85-86) ได้ศึกษาการพัฒนาทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์และการพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะที่เน้นองค์ประกอบพื้นฐาน พบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะที่เน้นองค์ประกอบพื้นฐานมีพัฒนาการด้านทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงกว่าเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะตามแผนการจัดประสบการณ์ของคณะกรรมการการประถมศึกษา

เยาวนา (2535: 74) ได้ศึกษาผลการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะกับกิจกรรมวงกลม กับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ และการจัดกิจกรรมในวงกลมตามแผนการจัดประสบการณ์ก่อนการประถมศึกษาชั้นเด็กเล็กของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีความคิดสร้างสรรค์แตกต่างกัน กล่าวคือเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบบูรณาการกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะกับกิจกรรมวงกลม มีความคิดสร้างสรรค์สูงกว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะ และการจัดกิจกรรมในวงกลมตามแผนการจัดประสบการณ์ระดับก่อนประถมศึกษาชั้นเด็กเล็กของคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

พิมพิกา (2541ก: 83-85) ได้ศึกษาลักษณะพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวและจังหวะตามแกนแห่งการเรียนรู้ของ ไฮ/สโคป เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 อายุ 4-5 ปี ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2541 ของโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครแห่งหนึ่งจำนวน 10 คน ระยะเวลาในการวิจัย 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 5 วัน ๆ ละ 1 ครั้ง ครั้งละ 30 นาที ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยตามแกนแห่งการเรียนรู้ของ ไฮ/สโคป 5 ประการ คือ วัสดุ การกระทำ การเลือก การใช้ภาษาของเด็ก และการสนับสนุนของผู้ใหญ่ ซึ่งผู้วิจัยมีการใช้ในปริมาณที่แตกต่างกันโดยจะลดปริมาณลงเรื่อยๆ จากระยะที่ 1 ถึงระยะที่ 3 เพื่อให้เด็กสามารถเลือกและตัดสินใจด้วยตัวเอง จนเด็กมีการพัฒนาพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองตามระยะเวลา ในระยะที่ 1 ถึงระยะที่ 3 เพิ่มขึ้น สำหรับบทบาทของครูหรือผู้วิจัยจะมีบทบาทมากในช่วงแรกแล้วครูหรือผู้วิจัยจะลดบทบาทลงจนเหลือน้อยที่สุด จากระยะที่ 1 ถึงระยะที่ 3 เพราะเด็กสามารถเลือกวัสดุแสดงออกด้วยท่าทางและวาจาได้อย่างมั่นใจขึ้น

ปิยะธิดา (2544: 34-39) ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมเข้าจังหวะที่มีต่อทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ของเด็กก่อนวัยเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นเด็กก่อนวัยเรียนทั้งเด็กชายและเด็กหญิงที่มีอายุระหว่าง $3\frac{1}{2}$ ถึง $4\frac{1}{2}$ ปี จำนวน 64 คน ในโรงเรียนอนุบาลคหกรรมศาสตร์เกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบง่าย กลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล คือแผนการจัดกิจกรรมเข้าจังหวะ จำนวน 20 แผน และแบบทดสอบทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ ด้านการเปรียบเทียบขนาด รูปร่าง ของเด็กก่อนวัยเรียนพบว่า เด็กก่อนวัยเรียนที่ได้รับการสอนกิจกรรมเข้าจังหวะมีทักษะพื้นฐานทางคณิตศาสตร์สูงกว่าเด็กที่ไม่ได้รับประสบการณ์การสอนกิจกรรมเข้าจังหวะ

เมทินี (2544: 48-55) ได้ศึกษาแนวโน้มและอัตราการเปลี่ยนแปลงความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยที่เกิดจากการจัดประสบการณ์การเล่นสมมติ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชาย – หญิง อายุระหว่าง 5-6 ปี ชั้นอนุบาลปีที่ 3 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2544 โรงเรียนอนุบาลอาภากริมย์ โดยใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง จำนวน 12 คน เพื่อจัดกิจกรรมการเล่นสมมติเป็นระยะเวลา 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 3 วัน วันละ 20 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแผนการจัดประสบการณ์การเล่นสมมติและแบบสังเกตความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัย ผลการวิจัยพบว่าเด็กปฐมวัยก่อนจัดประสบการณ์และระหว่างการจัดประสบการณ์การเล่นสมมติ

ในแต่ละช่วงสัปดาห์ มีความเชื่อมั่นในตนเองโดยเฉลี่ยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

อุทัย (2544: 52-58) ได้ศึกษาพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา เป็นเด็กปฐมวัยชาย – หญิง อายุระหว่าง 5-6 ปี ชั้นอนุบาลศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2544 โรงเรียนบ้านห้วยก อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี ซึ่งได้มาโดยการสุ่มอย่างง่าย แล้วให้ผู้สอนทำการสังเกตโดยใช้แบบสังเกตความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัย เพื่อคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองต่ำ จำนวน 15 คน เพื่อจัดให้เด็กได้รับการจัดประสบการณ์แบบโครงการเป็นระยะเวลา 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 4 วัน วันละ 50 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ แผนการดำเนินการจัดประสบการณ์แบบโครงการและแบบสังเกตพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กปฐมวัย ผลการศึกษาพบว่า เด็กปฐมวัยก่อนจัดประสบการณ์และระหว่างจัดประสบการณ์แบบโครงการในแต่ละสัปดาห์ มีพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 โดยเด็กปฐมวัยมีพฤติกรรมความเชื่อมั่นในตนเองระหว่างจัดประสบการณ์แบบโครงการในแต่ละสัปดาห์สูงกว่าก่อนจัดประสบการณ์

อุไรวรรณ (2547: 68-73) ได้ศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวประกอบการเล่นเรื่องที่มีต่อพัฒนาการกล้ามเนื้อใหญ่ของเด็กวัยเตาะแตะ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนชายและนักเรียนหญิง ที่มีอายุระหว่าง 1 ปี 6 เดือน - 2 ปี 2 เดือน กำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนสาธิตอนุบาลลืออุทิศ สังกัดสถาบันราชภัฏสวนดุสิต โดยผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน จากนั้นผู้วิจัยจำแนกเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมกลุ่มละ 15 คน ซึ่งดำเนินการทดลองเป็นเวลา 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 5 วัน วันละ 15 นาที เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ แผนการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะประกอบการเล่นเรื่องและแบบประเมินพัฒนาการกล้ามเนื้อใหญ่ ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการด้านกล้ามเนื้อใหญ่ของเด็กวัยเตาะแตะที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวประกอบการเล่นเรื่อง หลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองและแตกต่างจากกลุ่มเด็กวัยเตาะแตะที่ได้รับการจัดกิจกรรมแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะความเป็นผู้นำพบว่าการศึกษาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กระดับปฐมวัยนั้นผู้วิจัยพบว่ามีเพียง อรพินธ์ (2538: 64-65) เท่านั้นที่ได้ศึกษาผลของ

การละเล่นของเด็กไทยที่มีต่อลักษณะความเป็นผู้นำในด้านความเชื่อมั่นในตนเองของเด็ก ก่อนวัยเรียนโดยจำแนกพฤติกรรมลักษณะความเป็นผู้นำออกเป็น 4 ด้าน คือ ความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรม เคารพในสิทธิของผู้อื่น การเป็นตัวของตัวเอง และการพึ่งตนเอง พบว่า เด็กก่อนวัยเรียนกลุ่มที่ได้รับการสอนการละเล่นของเด็กไทยมีคะแนนเฉลี่ยลักษณะความเป็นผู้นำในด้านความเชื่อมั่นในตนเองสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ได้รับการสอนการละเล่นของเด็กไทย

งานวิจัยต่างประเทศ

Guinourd (1962 อ้างถึงใน พรหมทิพย์, 2547: 111-112) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพกับคะแนนความนิยมจากสังคมมิติ ในการวิจัยนี้ได้เลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กชาย 80 คน เด็กหญิง 80 คน ใช้สังคมมิติแยกเด็กที่นิยมของเพื่อนกับเด็กที่ไม่เป็นที่นิยมของเพื่อน แล้วใช้ High School Personality Questionnaire เพื่อทดสอบบุคลิกภาพของเด็กที่เป็นที่นิยมและไม่เป็นที่นิยมของเพื่อน ผลการวิจัยพบว่าเด็กที่ไม่เป็นที่นิยมของเพื่อนไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ร่าเริง ไม่กระตือรือร้น ส่วนความแตกต่างระหว่างเพศพบว่าเด็กชายที่มีลักษณะเยือกเย็น สุขุม ก้าวร้าว มีลักษณะความเป็นตัวของตัวเอง ชอบผจญภัย ส่วนเด็กหญิงมีลักษณะใจดีชอบเข้าสังคม อ่อนไหวง่าย มีความรู้สึกไม่ปลอดภัยและตื่นตื้นง่าย

Blalock (1984 อ้างถึงใน วราภรณ์, 2548: 16-17) ได้ทำการสังเกตเด็กอนุบาล 2 ห้องเรียน จำนวน 36 คน ในขณะที่เด็กกำลังเล่นอย่างอิสระ โดยครูผู้สอนเป็นผู้ตอบแบบสอบถามและทำนายสถานภาพในเด็กแต่ละคน ซึ่งครูผู้สอนจะเป็นผู้ใส่รหัสพฤติกรรมการมีปฏิสัมพันธ์ (Child Behavior Code) ให้กับเด็ก ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงสหสัมพันธ์ทางบวกอย่างมีนัยสำคัญระหว่างคะแนนการยอมรับทางสังคมมิติ (Socio Metric) ของเด็กกับการทำนายการยอมรับเพื่อนที่ได้รับคำทำนาย และเด็กที่มีผลกระทบทางสังคมมิติ (Socio Metric) สูงตอบคำถามปลายเปิดน้อยและแสดงความรักและความรู้สึกทางคำพูดกับเพื่อนน้อย

Hwang (1987: 190) ได้ศึกษาเพื่อทำการตรวจสอบประสิทธิภาพของการเคลื่อนไหวและการกระตุ้นทางดนตรีที่ใช้ในโปรแกรมศิลปะ ในด้านการคิดเชิงสร้างสรรค์และการสร้างสรรค์ศิลปะของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีการออกแบบโดยผ่านการเคลื่อนไหวหรือละครเชิงสร้างสรรค์มากระตุ้นความคิดของเด็ก เปรียบเทียบกับการกระตุ้นทางศิลปะด้วยการสอนแบบเดิมโดยใช้การตั้งคำถามทางภาษา ผลจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า การกระตุ้นด้วยการเคลื่อนไหวในบทเรียนศิลปะ มีประสิทธิภาพเช่นเดียวกับการตั้งคำถามทางภาษา

Metz (1987: 3691-A) ได้ศึกษาการเคลื่อนไหวตอบสนองดนตรีของเด็กปฐมวัยในสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เด็กได้มีโอกาสเลือกการเคลื่อนไหวโดยวิธีธรรมชาติ ซึ่งผู้วิจัยได้ยึดทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของการเคลื่อนไหวในการเรียนการสอนดนตรีในโรงเรียนอนุบาลมาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่โรงเรียนอนุบาลอิโชน่า กลุ่มตัวอย่างคือเด็กอายุ 2 3 และ 4 ปี แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีโอเพ่นบันทึกเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์พิจารณาเกี่ยวกับสถานการณ์ปฏิสัมพันธ์ และผลที่ได้เกี่ยวกับสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการตอบโต้ด้วยการเคลื่อนไหวร่างกายซึ่งอาศัย 3 ทฤษฎี ในการสังเกตการเคลื่อนไหวตอบสนองดนตรี ได้แก่ ทฤษฎีที่ 1. ประกอบด้วยการแสดงด้านอารมณ์ ลำดับการพัฒนาการและลักษณะการเป็นผู้นำ ทฤษฎีที่ 2 ประกอบด้วยการแสดงเป็นตัวอย่าง การอธิบายและการแนะนำ ทฤษฎีที่ 3 ประกอบด้วยการเคลื่อนไหวต่อดนตรีและไม่มีดนตรี รวมทั้งหมด 7 ประการ ผลการสังเกต พบว่า การเคลื่อนไหวสนองตอบดนตรีในเด็กปฐมวัยนั้นเกี่ยวข้องกับทฤษฎีที่กล่าวมาข้างต้น

Calitz (1988: 17) ได้ศึกษาถึงศักยภาพและปัญหาของการใช้ภาษาของเด็กกระหว่างการเตรียมกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวเป็นการให้เด็กได้ศึกษาและสำรวจบริเวณที่ใช้ในการเคลื่อนไหว โดยขณะที่เด็กสำรวจและเคลื่อนไหวไปในบริเวณต่าง ๆ จะส่งผลต่อพัฒนาการและการเติบโตของเด็ก นอกจากนี้ Calitz ยังได้ศึกษาถึงการสื่อความหมายระหว่างครูกับเด็กในขณะจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยให้เด็กสามารถมีส่วนร่วมเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดกิจกรรมการศึกษาดังกล่าวโดยใช้วิธีการสร้างรูปแบบการสอนรูปแบบนี้เป็นลักษณะการสอนแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งเน้นการสำรวจและค้นพบตามแนวของการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหา ซึ่งต้องอาศัยบทบาทครูในการเสนอแนะปัญหาและข้อบกพร่องที่จะต้องแก้ไขและปรับให้ดีขึ้น ในสถานการณ์ทดลองที่จัดที่โรงเรียนอนุบาล

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะและลักษณะความเป็นผู้นำที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยังไม่พบงานวิจัยที่มุ่งศึกษากิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะกับลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยทั้ง 2 ด้านที่ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาโดยตรง แต่มีงานวิจัยที่แสดงให้เห็นว่า กิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะสามารถพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยด้านความเชื่อมั่นในตนเอง ในส่วนของกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะกับลักษณะความเป็นผู้นำด้านการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นนั้น ยังไม่พบว่าม้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ แต่จากเอกสารและงานวิจัยที่ผู้วิจัยรวบรวมมา ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมกลุ่มให้กับเด็กปฐมวัยสามารถพัฒนาการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นได้ ซึ่งกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะเป็นกิจกรรมหนึ่งที่สามารถจัด

ในรูปแบบของกิจกรรมกลุ่มได้ ทำให้ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าถ้าหากเด็กปฐมวัยได้รับการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะที่เน้นการจัดกิจกรรมในรูปแบบของกิจกรรมกลุ่มจะสามารถช่วยให้เด็กปฐมวัยสามารถพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำด้านความเชื่อมั่นในตนเองและการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นและจากความเชื่อดังกล่าวผู้วิจัยจึงได้ตั้งเป็นสมมติฐานเพื่อทำการทดสอบดังนี้

สมมติฐาน

การจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะสามารถพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำในเด็กปฐมวัยได้